

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра логопедії та спеціальних методик

Кваліфікаційна робота

магістра

з теми «Особливості розвитку зв'язного мовлення дошкільників із загальним недорозвитком мовлення засобами ізотерапії»

Виконала: здобувачка вищої освіти
SoL1-M24z групи
Спеціальності 016 Спеціальна освіта
Освітньо-професійна програма
Спеціальна освіта (Логопедія)
Московчук Ольга Валеріївна

Керівник:
Опалюк О.М., кандидат педагогічних
наук, доцент кафедри логопедії та
спеціальних методик

Кам'янець-Подільський

2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ	
1.1. Психолого-педагогічна характеристика дошкільників із загальним недорозвитком мовлення.....	6
1.2. Особливості розвитку зв'язного мовлення у дітей дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення.....	11
1.3. Аналіз програм логопедичної роботи зі становлення зв'язного мовлення у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення.....	14
Висновок до першого розділу	25
РОЗДІЛ II. Діагностика розвитку зв'язного мовлення у дітей дошкільного віку з загальним недорозвиненням мовлення	
2.1. Організація та проведення діагностики комунікативного мовлення у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення.....	27
2.2. Аналіз результатів оцінювання рівнів зв'язного мовлення у дітей дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення.....	33
Висновок до другого розділу.....	38
РОЗДІЛ III. ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ АРТ-ТЕРАПІЇ У ЛОГОПЕДИЧНІЙ РОБОТІ ДЛЯ РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ ДОШКІЛЬНИХ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ	
3.1. Зміст роботи щодо розвитку зв'язного мовлення дошкільників із загальним недорозвитком мовлення з використанням елементів арт- терапії.....	39
3.2. Оцінювання ефективності арт-терапії в формуванні зв'язного мовлення у дітей дошкільного віку з загальним недорозвитком мовної діяльності та корекції комунікативних навичок дошкільників.....	48
Висновок до третього розділу.....	53
ВИСНОВКИ.....	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	57
ДОДАТКИ.....	61
Додаток А. Робота з паперопластики «Аплікація з прихованим елементом» для складання оповідань.....	61

Додаток Б. Малювання в техніці «Малювання долоньками» та «Малювання нитками».....	62
Додаток В. Малювання в техніці «Таро Гомі».....	63
Додаток Г. Малювання в техніці «Кляксографія».....	64
Додаток Д. Малювання в техніці «Естамп».....	65
Додаток Е. Малювання в техніці «Колаж».....	66

ВСТУП

Проблеми розвитку мовлення в дошкільному віці в сучасному суспільстві набувають дедалі більшої актуальності, оскільки у дітей виявляється широкий спектр мовленнєвих порушень. Дошкільний вік є критичним етапом для формування мовленнєвих навичок, зокрема зв'язного мовлення, і саме успішність цього процесу значною мірою впливає на подальший розвиток кожної дитини. Особливо це стосується старших дошкільників із загальним недорозвитком мовлення (ЗНМ), яке охоплює різні прояви порушень мовленнєвого розвитку. Постійне зростання кількості дітей із ЗНМ підкреслює важливість розробки й впровадження дієвих методів та засобів корекційної роботи.

Арт-терапія за останні роки стала широко популярною в різних сферах психології та педагогіки, зокрема як інструмент для корекції різноманітних порушень, включно з мовленнєвими дефектами. Застосовування мистецтва й творчої діяльності для піднесення комунікативних навичок у дітей із загальним недорозвитком мовлення є важливою та багатообіцяючою темою для досліджень. Зокрема, ізотерапія як один із напрямів арт-терапії сприяє поєднанню корекційної роботи над мовленням із творчими процесами, що допомагає розвивати креативність і емоційну сферу дитини.

Проблемам дошкільної освіти для дітей із порушеннями мовлення присвячено ряд праць таких дослідників, як Н. Гаврилова, Е. Данілавічюте, В. Ільянова, Л. Коваль, Ю. Рібцун, А. Савченко, Є. Соботович, В. Тищенко, М. Шеремет та інших.

Питання використання арттерапії у роботі з дітьми, які мають порушення мовлення, детально розглянуте в дослідженнях О. Бреусенко-Кузнєцової, Ю. Бугера, О. Вознесенської, В. Драганчук, Л. Лебедевої, Н. Михайлової, Д. Соколова, С. Харенко та інших фахівців.

Особливостям корекційно-логопедичної роботи з дошкільниками, які страждають на загальне недорозвинення мовлення (ЗНМ), присвячені праці таких авторів, як О. Боряк, С. Конопляста, І. Марченко, А. Курєнкова, Н. Пахомова, Ю. Рібцун, М. Шеремет та інших дослідників.

На сьогодні існує недостатня кількість досліджень, присвячених застосуванню елементів арт-терапії для корекції зв'язного мовлення у дошкільників із ЗНМ. Саме це й стало основною метою нашого дослідження: оцінити ефективність використання ізотерапії у розвитку зв'язного мовлення у дітей дошкільного віку з відповідними порушеннями.

Відповідно до поставленої мети дослідження визначаються такі завдання, а також об'єкт і предмет наукового вивчення.

Об'єкт дослідження є мовленнєвий розвиток дошкільників, які мають загальне недорозвинення мовлення.

Предмет дослідження: розвиток зв'язного мовлення дітей дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення засобом ізотерапії.

Завдання дослідження:

- проаналізувати стан вивчення зазначеної проблеми в теоретичному та практичному аспекті спеціальної й інклюзивної освіти;

- визначити рівні розвитку зв'язного мовлення у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення;

- інтегрувати методику ізотерапії в логопедичну практику роботи з дошкільниками, які мають загальний недорозвиток мовлення;

- оцінити ефективність застосування ізотерапії під час логопедичних занять із цією групою дітей.

Методи дослідження: включають теоретичні підходи (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення), емпіричні методи (спостереження, бесіди), педагогічний експеримент (констатуючий і формувальний експерименти), а також статистичний аналіз (обробка кількісних даних).

Теоретичне значення отриманих результатів полягає у науково обґрунтованому підході до вивчення особливостей розвитку зв'язного мовлення у дітей дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення. Проведене дослідження розкриває специфіку мовленнєвого розвитку таких дітей та визначає можливості подальших впроваджень у цій сфері.

Практичне значення результатів полягає в їх застосуванні для організації корекційно-розвивальної роботи. Матеріали дослідження можуть

використовуватися вчителями-логопедами, які працюють із дітьми старшого дошкільного віку із ЗНМ, під час навчання та терапевтичних занять. Додатково окремі арт-терапевтичні методики можна застосовувати вихователями на уроках творчої діяльності, зокрема на заняттях з образотворчого мистецтва. Результати дослідження також можуть стати основою для підготовки методичних рекомендацій, сприяти поширенню методів арт-терапії в освітніх та реабілітаційних закладах, а також підвищенню їхньої ефективності.

Експериментальна база дослідження: дослідження проводилось в Комунальна установа «Інклюзивно-ресурсний центр» Клішківцевої сільської об'єднаної територіальної громади.

Апробація результатів дослідження. Основні результати кваліфікаційної роботи магістра обговорювались на студентській науково-практичній конференції в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка.

Публікації: На основі дослідження опубліковано наукову статтю.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ

1.1. Психолого-педагогічна характеристика дошкільників із загальним недорозвитком мовлення

Загальне недорозвинення мовлення (ЗНМ) представляє собою складний мовленнєвий розлад, який характеризується порушеннями формування усіх складових мовної системи, пов'язаних як із її звуковою, так і зі смисловою компонентами, попри збереження слухової функції та інтелектуального потенціалу дитини. Цей стан є одним із найпоширеніших серед мовленнєвих патологій у дитячому віці і може проявлятися як самостійне порушення або бути частиною складних дефектів, таких як дизартрія, алалія, афазія чи ринолалія. Етіологічні фактори ЗНМ охоплюють широкий спектр причин, які включають спадкові predisposиції та соціально обумовлене середовище. Несприятливі впливи можуть виникати на різних етапах розвитку дитини: у пренатальний період, під час пологів та у ранньому постнатальному віці. До екзогенних причин належать такі впливи, як хронічні або інфекційні захворювання матері, токсикози, інтоксикації, травматичні ушкодження, недостатнє харчування під час вагітності, гіпоксія плода, а також реус-конфлікти. У натальний період ризики формуються через асфіксію, родові травми та інфекційні ураження. У постнатальному віці критичними чинниками є інфекційні захворювання, патології центральної нервової системи, черепно-мозкові травми або інтоксикації ліками, тютюном, алкоголем чи наркотиками. Окрім медичних та біологічних аспектів, вагомим фактором розвитку ЗНМ виступають негативні соціальні умови, серед яких можна виділити несприятливе мовне середовище, недостатню увагу з боку дорослих і обмеження у міжособистісній комунікації. Ці чинники додатково уповільнюють формування мовленнєвої діяльності. Комплексне поєднання несприятливих факторів на різних етапах онтогенезу призводить до дифузного ураження головного мозку на різних рівнях, суттєво впливаючи на становлення і функціонування мовленнєвої системи дитини.

Загальний недорозвиток мовлення (ЗНМ) за своїми клінічними проявами охоплює широкий спектр дітей із різними особливостями. Відповідно до результатів досліджень Ю. Рібцун [26], можна виділити три ключові групи ЗНМ, детальна характеристика яких наведена у таблиці 1.1.

Таблиця 1.1.

Характеристика груп ЗНМ за Ю. Рібцун

Форма	Характеристика
Неускладнена форма ЗНМ,	Центральна нервова система залишається неушкодженою. Для цієї форми притаманний стан мінімальної мозкової дисфункції, що проявляється недостатньою регуляцією м'язового тону, неточністю моторних диференціювань, емоційною та вольовою незрілістю, слабкою здатністю до регулювання довільної діяльності тощо.
Ускладнена форма загального недорозвинення мовлення	Поєднання мовленнєвого порушення з низкою неврологічних і психопатологічних синдромів, таких як цереброастенічний, неврозоподібний, синдром підвищеного черепного тиску, рухові розлади тощо, суттєво впливає на загальний стан дітей цієї групи. Вони вирізняються зниженою працездатністю, труднощами в опануванні гнозису та праксису, а також зниженням пізнавальної активності, що зумовлює їхню моторну незручність.
Грубе та стійке недорозвинення мовлення	До цієї категорії належать діти з моторною алалією. Клінічні та енцефалографічні дослідження показують, що у таких дітей мають місце не лише локальні ураження кори головного мозку, але й порушення підкіркових структур.

Загальне недорозвинення мовлення (ЗНМ) у дітей спричиняють кілька ключових постнатальних чинників, серед яких неправильне виховання, низький рівень комунікації, недоступність соціально сприятливого чи мовленнєвого середовища. До потенційних причин також належать обмеження інтеракції з

однолітками та дорослими, несприятливі соціальні умови, а в окремих випадках — білінгвізм. Аналізуючи фактори, що призводять до мовленнєвих порушень у дітей, можна виокремити три основних категорії: негативні екзогенні чинники (вплив зовнішнього середовища), негативні ендогенні чинники (внутрішні причини), а також несприятливі умови навколишнього середовища. Наукова класифікація рівнів розвитку мовлення, запропонована М. Шеремет відповідно до концепцій Р. Левіної, включає три стадії: повна відсутність загальнозживаного мовлення, формування зачатків загальнозживаного мовлення, а також розгорнуте фразове мовлення, яке супроводжується недоліками в лексичному, граматичному та фонетичному аспектах. Важливим доповненням до цієї класифікації є четвертий рівень мовленнєвої недостатності, визначений у дослідженнях Т. Філічевої та підтриманий О. Боряк і М. Шеремет. Цей рівень характеризується залишковими ознаками недостатності в лексико-граматичних і фонетико-фонематичних компонентах мовлення. Ступінь прояву мовленнєвих порушень залежить від тяжкості та локалізації органічних чи функціональних порушень центральної нервової системи. У контексті цього виділяють два основних типи розладів: локальні порушення мовлення, спричинені дисфункцією мовленнєвих зон кори головного мозку і часто супроводжувані вторинними когнітивними дефіцитами; а також поєднані психомовленнєві порушення, які охоплюють проблеми розвитку мовлення та пізнавальної сфери одночасно. У деяких випадках ці комплексні розлади пов'язані із недостатністю не лише мовленнєвих зон, але й інших ділянок кори головного мозку, зокрема скронево-тім'яно-потиличної області. Діти з мовленнєвими розладами часто демонструють активніший розвиток невербальних засобів комунікації, як-от міміка і жести. Цей механізм компенсує обмеження мовленнєвої функції, особливо у ситуаціях первинної мовленнєвої недостатності за умов збереженого інтелекту. Труднощі спілкування у дітей цієї категорії виявляються по-різному. В одних випадках спостерігається низька мовленнєва активність: під час спроби вступити в розмову дитина може демонструвати негативізм, уникати спілкування та використовувати різні хитрощі, щоб приховати свій мовний дефект. В інших ситуаціях, навпаки,

помітне прагнення до мовленнєвого контакту, яке супроводжується дратівливістю та гострими емоційними реакціями у відповідь на нерозуміння з боку оточуючих. Варто зазначити, що діти, які майже не володіють мовленням, але мають збережений інтелектуальний потенціал, здатні розуміти звернену до них мову [17].

У дошкільному віці у дітей із загальним недорозвиненням мовлення (ЗНМ) спостерігається низка значних труднощів, що впливають на їхню соціальну, мовленнєву та ігрову діяльність. Притаманною є знижена мотивація до встановлення соціальних контактів, невміння адаптуватися до комунікативних ситуацій, а також схильність до проявів негативізму. Діалогічне мовлення у таких дітей зазнає системних порушень, що спричиняє бар'єри в продуктивному спілкуванні. Словниковий запас характеризується обмеженістю, зі значним дефіцитом використання дієслів порівняно із іншими частинами мови. Труднощі у формулюванні зв'язних висловлювань суттєво ускладнюють комунікацію. Значні обмеження спостерігаються і в ігровій діяльності. У дітей із ЗНМ вона часто залишається предметно-відображувальною та процесуальною без переходу до сюжетно-рольового її організування. Ігри, як правило, мають стереотипний характер та бідний зміст, а творчі елементи у них практично відсутні. Вони не здатні самостійно ініціювати та організовувати колективну гру, а також не опановують умінь вести рольові діалоги. У багатьох вихованців спеціалізованих логопедичних груп спостерігається рухова розгальмованість і імпульсивність, що негативно позначається на їхній здатності до організованої діяльності. У процесі виконання доручень дорослих такі діти зазвичай діють індивідуалістично, не враховуючи дії своїх партнерів і не демонструючи навичок співпраці, що свідчить про слабкий рівень орієнтації на однолітків у спільній діяльності. Ці труднощі свідчать про недостатній розвиток комунікативних умінь і навичок кооперації. Особливості мовленнєвих порушень дітей із ЗНМ охоплюють багато аспектів психофізичного розвитку. Недостатня сформованість когнітивних процесів, зокрема нестійкість уваги, її малий обсяг та слабкий довільний контроль, є одними з ключових проблем. Труднощі виникають у формуванні вербально-логічного мислення, слухової пам'яті та

запам'ятовування інформації. Відставання у розвитку дрібної моторики пальців та артикуляційної координації ускладнює виконання точних завдань, таких як зав'язування шнурків або застібання гудзиків. Ці проблеми особливо помітні під час роботи з інструкціями, що вимагають вербального або моторного відображення. Складнощі моторного розвитку дітей із ЗНМ включають недостатню швидкість і точність виконання рухів. Дітям важко виконувати комплексні дії, наприклад, перекинути м'яч між руками, передавати його на короткій відстані чи виконувати ритмічні рухи під музику. Розлад координації рухів пальців та кистей часто позначається і на побутових навичках, спричиняючи додаткові бар'єри для самостійного життя. Варто зазначити, що окрім моторної сфери, мовленнєві порушення значно впливають на вербальну пам'ять і здатність до утримання та обробки інформації. Мовлення дітей із ЗНМ часто характеризується пропусками або замінами лексичних одиниць, які описують предмети чи явища. Також спостерігається часте повторення одних і тих самих слів чи словосполучень, що деформує вербальну експресію і обмежує розвиток креативного мислення.

1.2. Особливості розвитку зв'язного мовлення у дітей дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення

Однією з характерних ознак дітей із загальним недорозвиненням мовлення є наявність типових порушень, які мають загально повторюваний характер. Формування мовленнєвої функції у таких дітей розпочинається з вираженим запізненням: перші слова з'являються приблизно у віці трьох-чотирьох років, а в окремих випадках навіть ближче до п'ятирічного віку. Основними особливостями є аграмматичність, недостатнє фонетичне оформлення та значне уповільнення розвитку експресивного мовлення. Останнє часто залишається малозрозумілим для оточуючих. Крім того, відзначається низький рівень мовленнєвої активності, який без спеціалізованого корекційного втручання зазвичай ще більше знижується з віком.

В залежності від рівня сформованості мовленнєвих навичок у дітей із

недорозвиненням мовлення виділяють три основні ступені розвитку. Перший ступінь мовленнєвого розвитку характеризується відсутністю загальноживаного мовлення, притаманного дітям без патологій, а також вираженими труднощами в імітації мовленнєвої діяльності. Діти на цьому етапі демонструють інертність у засвоєнні нових лексичних одиниць і не здатні самостійно використовувати фразове мовлення чи формувати зв'язні висловлювання. Водночас комунікативна функція мовлення не є повністю відсутньою.

Мовленнєвими засобами їхньої комунікації виступають окремі звуки та їх комбінативні поєднання, такі як звукокомплекси, звуконаслідування, лепетні слівця або їх фрагменти, а також окремі слова, що відповідають нормативам мови. Звукові комплекси у більшості випадків слугують для позначення лише конкретних предметів чи дій. При спробах відтворити слова діти здебільшого зберігають кореневі компоненти, але істотно спотворюють їхню звуко-складову структуру.

Другий рівень розвитку мовлення, що знаменує початок засвоєння загальноживаних виразів, супроводжується значним прогресом у мовленнєвих здібностях дітей. Окрім жестів і лепетних слів, у їхньому мовленні починають з'являтися загальноживані слова, які, хоча й часто спотворені, стають відносно сталими. Імпресивне мовлення в цьому віці залишається вузьким за обсягом: діти здебільшого називають лише предмети та дії, що безпосередньо потрапляють у поле їхнього сприйняття. Водночас активний словниковий запас поступово зростає, стаючи дедалі різноманітнішим. У ньому вже можна знайти слова для позначення предметів, дій і навіть якостей. Діти починають використовувати особисті займенники, а також застосовувати прийменники й сполучники у їхніх базових значеннях. Вони здатні детальніше розповісти про знайомі події, свою родину та самих себе. На третьому рівні розвитку мовлення характерним є становлення фразового мовлення, у якому ще залишаються елементи лексико-граматичної та фонетико-фонематичної недорозвиненості. Проведені дослідження показують, що у дітей із загальним недорозвитком мовлення (ЗНМ) виникають серйозні труднощі в формуванні самостійного

зв'язного контекстного мовлення. Воно часто залишається недосконалим як з точки зору структури, так і семантики. Особливо помітними є проблеми з умінням логічно й послідовно висловлювати свої думки. Словниковий запас таких дітей обмежений, а синтаксичні конструкції мають спрощений характер, що ускладнює планування висловлювань та об'єднання окремих мовних елементів у структурну цілісність. Крім того, вони часто зустрічаються з проблемами добору мовленнєвого матеріалу для різних комунікативних ситуацій. Планування змісту розгорнутих висловлювань передбачає великі труднощі, що проявляється через часті паузи і пропуски важливих змістових компонентів. Дослідження І. Мартиненка акцентують на тому, що навіть при більш розвиненому мовленні діти із ЗНМ демонструють певний дефіцит точної лексичної багатогранності. У їхньому активному словниковому запасі домінують іменники та дієслова, тоді як слова-дескриптори якостей, властивостей чи станів значно рідше представлені. У таких дітей є проблеми із засвоєнням словотворчих навичок, що ускладнює використання різноманітних мовних конструкцій. Їм складно утворювати нові слова за допомогою суфіксів і префіксів або добирати однокореневі слова. Часто трапляються випадки заміщення назв частин предметів назвами цілих об'єктів чи використання семантичних аналогів замість точних термінів.

Діти з загальним недорозвитком мовлення (ЗНМ) четвертого рівня мають суттєво обмежену здатність до вербального спілкування, що проявляється в використанні обмеженого набору слів і фраз. Їхнє мовлення вирізняється численними проблемами у сферах фонетики, граматики та лексики, що робить його складним для розуміння оточуючими. Такі діти стикаються з труднощами у формулюванні повноцінних речень і передачі складних думок або концепцій. Зниження здатності сприймати звернене мовлення особливо помітне під час швидких або складних висловлювань співрозмовників. Вказані труднощі суттєво впливають на їхній навчальний прогрес, соціальні взаємодії та комунікацію з ровесниками.

Надання кваліфікованої підтримки з боку фахівців — логопедів, психологів і педагогів — є надзвичайною необхідністю для таких дітей.

Індивідуально розроблені підходи, адаптовані до специфічних потреб кожної дитини, сприяють поступовому вдосконаленню мовленнєвих навичок. У роботі з цією категорією дітей ефективним є застосування комплексних методик, що забезпечують розвиток мовлення у доступній та мотиваційній формі. Діти із ЗНМ часто демонструють аграматизми, які проявляються у неправильному вживанні числівників з іменниками, невідповідності прикметників до роду іменників, а також помилках у відмінюванні словоформ за числами й відмінками. У них виникають значні ускладнення при відтворенні хронологічної та логічної послідовності подій під час переказу: вони пропускають важливі моменти історії або забувають згадати основних дійових осіб. Описові завдання також створюють для них труднощі — замість зв'язного опису об'єкта чи іграшки за планом діти схильні обмежуватися перерахуванням окремих характеристик або частин, порушуючи загальну структуру висловлювання. Часто їхні тексти набувають фрагментарності: розповіді залишаються незакінченими або спостерігається повернення до вже висловлених думок, що ще більше ускладнює їхнє розуміння.

Творчі завдання викликають серйозні труднощі у дітей із ЗНМ. При створенні оповідань вони стикаються із проблемами в усвідомленні задуму, послідовності сюжету та його мовного оформлення. У багатьох випадках виконання творчих завдань обмежується простим переказом знайомих текстів. Незважаючи на спроби підтримки дорослих через запитання чи підказки, діти все одно уникають складних мовних конструкцій і лексичних одиниць. Ініціатива в спілкуванні серед них зустрічається рідко: вони утримуються від постановки запитань дорослим, а їхні розповіді рідко включають до сюжетно-рольових ігор. Складнопідрядні речення зі сполучниками створюють для них особливі труднощі, як і опис малюнків чи предметів: вони зазвичай визначають дії та дійових осіб, але забувають назвати причетні до ситуації предмети. Їхній виклад інформації часто нечіткий та нелогічний: розповіді уривчасті й зосереджуються більше на зовнішніх враженнях, ніж на причинно-наслідкових зв'язках між діями. Особливо складними для таких дітей є задачі з самостійного та творчого викладу текстів за пам'яттю або за даним зразком. Навіть при

відтворенні тексту спостерігається значне відставання від рівня їхніх ровесників без мовленнєвих порушень.

1.3. Аналіз програм логопедичної роботи зі становлення зв'язного мовлення у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення.

Нижче наведено розгорнутий аналіз програм логопедичної роботи зі становлення зв'язного мовлення у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення (ЗНМ).

Загальне недорозвинення мовлення (ЗНМ) — це системне порушення, за якого у дітей спостерігаються недоліки всіх компонентів мовленнєвої системи:

- фонетико-фонематичного,
- лексико-граматичного,
- і особливо — зв'язного мовлення.

Формування зв'язного мовлення (монологічного й діалогічного) є провідним напрямом логопедичної роботи на етапі підготовки до школи. Саме зв'язне мовлення забезпечує розвиток мислення, комунікативної компетентності та готовності до навчальної діяльності.

Таблиця 1.2.

Огляд програм логопедичної роботи

В Україні логопедична робота з дітьми із ЗНМ здійснюється на основі кількох програмних документів:

Програма	Автор / Установа	Особливості
«Корекційно-розвиткова програма з розвитку мовлення дітей із ЗНМ»	Т. Белякова, В. Тарасун, О. Ушакова та ін.	Поетапне формування мовлення: від фрази до зв'язного висловлювання; інтеграція мовленнєвих і когнітивних завдань.

Програма	Автор / Установа	Особливості
«Програма логопедичної роботи в спеціальних (інклюзивних) групах для дітей із ЗНМ»	Міністерство освіти і науки України (оновлення 2020–2023 рр.)	Орієнтація на індивідуальні освітні траєкторії, використання ІКТ, ігрових технологій.
«Впевнений старт» (адаптований для дітей із ЗНМ)	НУШ, інклюзивна освіта	Мовленнєвий розвиток як наскрізна лінія освітнього процесу; зв'язне мовлення інтегрується у всі види діяльності.

Основні напрями формування зв'язного мовлення у програмах:

1. Розвиток мотиваційно-комунікативної сфери
 - стимулювання бажання висловлюватися, вступати в діалог;
 - використання рольових ігор, театралізацій.
2. Формування структур зв'язного висловлювання
 - побудова простих оповідань за малюнками, серіями сюжетних картинок;
 - навчання послідовному переказу текстів;
 - складання описових, творчих і пояснювальних висловлювань.
3. Збагачення словника та граматичних конструкцій
 - добір синонімів, антонімів, узагальнюючих понять;
 - формування навичок побудови складних речень.
4. Розвиток логіко-сислової послідовності
 - встановлення причинно-наслідкових зв'язків;

Таблиця 1.3.

**Аналіз основних напрямів корекційно-логопедичної діяльності,
спрямованої на розвиток зв'язного мовлення у дошкільників із
затримкою мовленнєвого розвитку до років навчання**

Рік навчання	Період	Мета
І рік	вересень, жовтень, листопад	<p>Формування навичок активного слухання та розуміння змісту мовлення, адресованого дітям, є однією з ключових складових освітнього процесу. Важливим елементом цього процесу є розвиток діалогічного мовлення шляхом стимулювання мовленнєвих реакцій у дітей. У процесі навчання діти набувають уміння відповідати на запитання реченнями, що складаються з 2-3 слів. Це сприяє розвитку їхньої здатності чітко та лаконічно формулювати свої думки, а також удосконалює їхні комунікативні вміння. Розвиток навичок побудови речень передбачає ознайомлення дітей із різними структурними моделями речень, у яких іменники в називному відмінку узгоджуються з дієсловами та прямими додатками. Методичне застосування запитань, побудованих за допомогою ілюстрацій або демонстрації дій, відіграє важливу роль у навчанні. Такий підхід дозволяє дітям розвивати як здатність ставити запитання, так і уміння відповідати на них. Це створює міцну основу для подальшого розвитку їх комунікативних здібностей і мовленнєвої компетентності.</p>
ІІ рік	вересень, жовтень, листопад	<p>Репродукція оповідей та загадок-описів, поставлених дорослими, відіграє ключову роль у становленні в дітей здатності описувати об'єкти та явища навколишньої дійсності. Цей підхід суттєво сприяє розвитку мовленнєвих і пізнавальних навичок, забезпечуючи процес поступового вдосконалення мовлення. Особливо ефективним є використання методики переказу добре знайомих літературних текстів із залученням різноманітних допоміжних інструментів, таких як запитання, контекстні підказки і безпосереднє інтерактивне спілкування з дорослим. Подібні методи орієнтовані не лише на розширення мовного репертуару, але й на глибше усвідомлення змісту текстового матеріалу. Одним із важливих завдань цього етапу є формування в дітей навичок активного слухового сприйняття та розуміння змісту зверненої мови. Водночас реалізується впровадження базових елементів діалогічної комунікації через спеціально розроблені вправи, спрямовані на розвиток навичок міжособистісного спілкування. У цьому контексті дітей навчають</p>

	<p>ставити різноманітні запитання, формулювати розгорнуті відповіді та ініціювати діалоги, застосовуючи норми мовленнєвого етикету, включаючи такі типові формули, як вітання, вираження подяки, вибачення, а також прохання чи повідомлення. Особливої уваги заслуговує аспект навчання побудови речень на основі візуальних стимулів або дій. Для цього пропонуються вправи з конструювання простих речень за заданими моделями, в яких акцентується використання іменників у різних відмінках (називному, знахідному та орудному) у поєднанні з відповідними дієсловами. Програма також включає завдання на опанування простих прийменників як структурно-семантичних елементів мови. Особлива увага приділяється формуванню навичок створення як стверджувальних, так і заперечних речень, що сприяє закріпленню граматичної правильності та забезпечує логічну оформленість мовленнєвих конструкцій. У рамках роботи над синтаксичною структурою простих речень особливий фокус ставиться на засвоєнні їхніх варіантів із однорідними членами: означеннями, підметами, присудками та додатками. Для цього використовуються вправи, які поєднують теоретичне ознайомлення з синтаксичними конструкціями та їхнє практичне застосування в мовленнєвій діяльності. Ще одним вагомим компонентом підготовки є повторення текстів за дорослими, що поступово переходить у навички самостійного створення коротких розповідей. Навчання переказування літературних творів також займає центральне місце в мовленнєвій підготовці. Це здійснюється як за підтримки дорослих, так і за допомогою використання візуальних матеріалів для посилення розуміння та запам'ятовування текстового змісту. Комплексне поєднання перелічених методик реалізує цілісний підхід до розвитку мовлення, сприяючи гармонійному становленню не лише мовних, але й когнітивних здібностей дитини.</p>
--	--

	<p style="text-align: center;">грудень, січень, лютий</p>	<p>Відтворення розповідей і загадок-описів, запропонованих дорослими, відіграє важливу роль у становленні в дітей навичок опису предметів і явищ довколишнього світу. Цей підхід сприяє розвитку як мовленнєвих, так і пізнавальних здібностей. Особливо ефективним є навчання переказу знайомих літературних творів із використанням різноманітних допоміжних методів, таких як запитання, підказки чи підтримка з боку дорослого. Ці способи дозволяють удосконалювати мовлення дітей і сприяти їхньому глибшому розумінню текстового матеріалу. Одним із ключових завдань цього етапу є розвиток активного слухового сприйняття й уміння аналізувати зміст сказаного. Паралельно відбувається формування навичок діалогічного мовлення через серію вправ на вдосконалення комунікативних умінь. Це включає навчання ставити запитання, формулювати детальні відповіді, активно ініціювати бесіди та коректно використовувати формули мовленнєвого етикету: вітання, подяку, вибачення, прохання чи повідомлення. Важливим аспектом є також розвиток уміння конструювати речення, спираючись на дії чи ілюстративний матеріал. Для цього передбачаються вправи зі складання базових речень за прикладами. Особлива увага приділяється узгодженню іменників у називному відмінку з дієсловами, а також використанню іменників у знахідному й орудному відмінках однини. Завдання включають застосування елементарних прийменників, що сприяє опануванню ключових мовних конструкцій. Одним із важливих етапів є навчання складати як стверджувальні, так і заперечні речення—це допомагає вдосконалити як граматику, так і загальну логічну структурність висловлювань. Особливий акцент робиться на опануванні простих речень із однорідними членами—означеннями, підметами, присудками та додатками. Використовуються вправи, які поєднують теоретичне ознайомлення з різними типами речень і практичне їх впровадження у мовленнєві завдання. Ключовим елементом мовленнєвого розвитку є вправи на повторення текстів за дорослими, що поступово трансформуються у самостійне складання коротких розповідей. Значну роль відіграють також заняття з переказу літературних творів як за допомогою підтримки дорослих, так і з використанням візуальної опори. Поєднання цих методів забезпечує комплексний підхід до розвитку мовлення і сприяє гармонійному формуванню мовленнєвих та когнітивних навичок дитини.</p>
--	---	---

	березень, квітень, травень	<p>Розвиток діалогічного мовлення передбачає вдосконалення здатності дітей відповідати на запитання за допомогою коротких структурованих речень із двох-трьох слів. Особлива увага приділяється формуванню активної участі дитини у процесі комунікації. Це включає засвоєння вживання відповідних фраз для ініціації діалогу, таких як вітання, висловлення подяки, прохання, вибачення, постановка запитань та повідомлення. Важливим аспектом є розвиток самостійної участі дитини у природному діалозі з однолітками. Йдеться про здатність підтримувати задану тему спілкування, ставити уточнювальні запитання та реагувати на репліки інших співрозмовників. Окрім цього, практикуються навички участі у колективній бесіді, що сприяє формуванню соціальної адаптивності та вміння продуктивно взаємодіяти у груповому середовищі. Закріплення мовленнєвих навичок здійснюється на основі демонстрації дій або використання ілюстративного матеріалу. Це допомагає дітям навчитися будувати граматично правильні та зв'язні речення. Аналогічно тренується повторення коротких розповідей, що складаються з двох-трьох простих речень — як поширених, так і непоширених. Особлива увага приділяється вправам з побудови невеликих розповідей-описів. У цьому процесі логопед виступає помічником дитини, підсилюючи її навички опису предметів та явищ довкілля, таких як квіти, птахи, домашні та дикі тварини, комахи тощо. Спочатку діти вчаться складати тексти, орієнтуючись на об'єкт, а згодом — на сюжет. Окремим етапом є навчання переказування текстів, що складаються з трьох-чотирьох простих речень. Використання наочних засобів у цьому процесі сприяє кращому засвоєнню інформації. Також важливим є розвиток здатності помічати та коригувати неточності у розповідях інших дітей, що формує критичне мислення і зміцнює навички комунікації.</p>
III рік	вересень, жовтень, листопад	<p>Розвиток здатності дитини усвідомлено зосереджувати увагу на мовленні, а також вдосконалення навичок уважного слухання звернених до неї висловлювань. Сприяння розумінню сенсу промов та вміння виявляти мовленнєві помилки як у себе, так і в інших. Покращення діалогічного мовлення, зокрема закріплення навичок формулювання запитань і відповідей, що містять від двох до чотирьох слів. Виховання активної участі дитини в діалозі, розвиток здатності правильно вибирати слова для початку спілкування (привітання, подяка, вибачення, прохання, запитання, повідомлення) та навчання уважно слухати співрозмовника до завершення його висловлювання. Опанування навичок побудови простих речень з двох-чотирьох слів на основі аналізу дій або розгляду сюжетних картинок.</p>

	<p>вересень, жовтень, листопад</p>	<p>Формування мовленнєвих навичок дітей у різних контекстах комунікативної діяльності включає кілька важливих аспектів. По-перше, особливу увагу приділяється закріпленню вмінь повторювати прості та поширені розповіді, що складаються із трьох-чотирьох речень. Це сприяє розвитку пам'яті, мовленнєвої спонтанності та здатності підтримувати зв'язне мовлення. Другий напрямок передбачає навчання створенню елементарних речень із двох-чотирьох слів. Ця навичка формується за допомогою спостереження за діями або аналізу ілюстративного матеріалу, що допомагає дітям краще опанувати базові мовленнєві конструкції. Третім завданням виступає розвиток уміння переказувати короткі оповідання, казки та знайомі тексти обсягом 4-5 речень. У цьому процесі використовуються навідні запитання, схеми-плани та елементи наочного супроводу, що полегшує структурування висловлювань. Крім того, важливо навчати дітей створювати елементарні сюжети, використовуючи зображення та допоміжні запитання. Така діяльність сприяє образному мисленню й активізації словникового запасу. Особливої уваги заслуговує залучення вихованців до складання описових текстів і загадок, спрямованих на опис предметів або явищ у межах тематично визначених блоків. Ці завдання допомагають поглиблювати знання про оточуючий світ і сприяють розвитку аналітичних здібностей. Також важливим етапом є організація роботи з сюжетними ілюстраціями. Використання послідовності картинок у поєднанні з можливістю працювати за планом під наставництвом педагога дозволяє дітям створювати розгорнуті внутрішньо-зв'язні розповіді. Невіддільною частиною мовленнєвого розвитку є формування навичок пояснювального мовлення. Дітей варто спонукати до міркувань, ставлячи питання та просячи пояснити свої думки. Це розвиває логічне мислення та здатність аргументовано висловлюватися. Окрім того, важливою складовою навчального процесу є заучування римованих чи творчих текстів, як-от потішки, скоромовки, чистомовки чи короткі вірші. Використання таких матеріалів враховує мовленнєві особливості дітей і сприяє покращенню вимови та ритмічності мовлення. Таким чином, комплексний підхід до навчання та розвитку мовлення дітей дозволяє не лише формувати основні мовленнєві вміння, але й покращувати когнітивні здібності.</p>
--	------------------------------------	---

<p style="text-align: center;">грудень, січень, лютий</p>	<p>Розвиток здатності зосереджувати увагу на мовленні, а також удосконалення навичок уважного слухання і чіткого розуміння висловлювань. Акцент на допомозі у виявленні та коригуванні мовленнєвих помилок у себе та інших. Поглиблення навичок діалогічного мовлення через закріплення вміння формулювати запитання і давати відповіді, що складаються з 2-4 слів. Створення умов для активної участі дитини в розмові, спрямоване на розвиток ініціативності та залучення до діалогу. Розвиток здатності використовувати відповідні мовленнєві формули для відкриття діалогу (вітання, подяка, вибачення, прохання тощо) та заохочення до уважного слухання співрозмовника до завершення його висловлювання. Виховання вміння складати прості речення із 3-5 слів, спираючись на спостереження за діями або ілюстраціями. Закріплення навички переказу коротких текстів із 4-6 простих поширених або непоширених речень.</p>
<p style="text-align: center;">грудень, січень, лютий</p>	<p>Розвиток мовленнєвих навичок у дітей передбачає поступове вдосконалення здатності переказувати відомі казки та короткі тексти обсягом 5-7 речень. Для цього активно використовуються навідні запитання, плани та наочні матеріали, що допомагають краще структурувати думки. Важливу роль відіграє формування вмінь створювати прості поширені речення за сюжетними картинками, як за підтримки педагога з використанням навідних запитань, так і самостійно. Серед ключових завдань є спільне з логопедом складання описових розповідей та загадок про об'єкти чи предмети, беручи до уваги тематичні блоки відповідно до закріплених лексичних тем. Особливий акцент робиться на оволодінні технікою побудови сюжетних розповідей — від аналізу серії сюжетних картинок до створення текстів за допомогою опорних схем та планів, із можливістю виконання цих завдань як із підтримкою педагога, так і автономно. Окрему увагу приділено розвитку пояснювального мовлення та навичок побудови міркувань у процесі навчальної взаємодії. Стимулюється заучування різних мовленнєвих форм: потішок, скоромовок, лічилок, загадок, прислів'їв, чистомовок і невеликих віршів, враховуючи рівень мовленнєвого розвитку дитини. Паралельно відпрацьовується вміння розрізняти на слух зазначені мовленнєві жанри. Ще одним важливим аспектом є підвищення рівня уваги до мовлення, що включає розвиток здатності уважно слухати, розуміти висловлювання та виявляти потенційні помилки як у власному мовленні, так і у мовленні оточуючих. Це сприяє не лише вдосконаленню мовленнєвих умінь, але й розвитку критичного мислення та самоконтролю у дітей.</p>

березень, квітень, травень

Розвиток діалогічного мовлення передбачає поступове вдосконалення вмінь дитини брати участь у вербальній комунікації, зокрема шляхом закріплення навичок формулювання запитань і відповідей у межах речень із 2–5 слів. Особлива увага приділяється формуванню активної позиції дитини в процесі діалогу, включаючи розвиток здатності обирати відповідні мовленнєві конструкції для ініціювання та підтримки бесіди. Це стосується таких типів висловлювань, як вітання, вираження подяки чи вибачення, формулювання запитань, прохань і повідомлень. Водночас важливим аспектом є розвиток уміння уважно слухати співрозмовника до завершення його репліки. Закріплення граматичних і семантичних навичок виражається через практику побудови речень із 3–5 слів на основі спостережень за конкретними діями або аналізу ілюстративного матеріалу. Це сприяє поглибленню розуміння причинно-наслідкових зв'язків, структуризації думок і точнішому висловленню власних спостережень. Окремим напрямом є розвиток навичок повторення текстів, включаючи розповіді, які складаються з 4–6 речень. У такому контексті акцент робиться як на простих непоширених, так і на поширених реченнях. Також здійснюється робота з переказу відомих казок і коротких текстів обсягом 5–10 речень. Основними інструментами підтримки цього процесу є використання навідних запитань, планів і наочних матеріалів, причому практика організовується як із залученням цих ресурсів, так і без них. Це сприяє формуванню мовленнєвої гнучкості й незалежності дитини у структурному й змістовому оформленні висловлювань.

Розвиток уміння конструювати прості та розширені речення за мотивами сюжетних картинок із застосуванням навідних запитань або без них. Вдосконалення навичок складання розповідей-описів та загадок-описів про предмети і об'єкти разом із логопедом або самостійно, з урахуванням поданого зразка, плану та тематичних блоків (лексичних тем). Закріплення вмінь створювати сюжетні оповідання за серіями сюжетних ілюстрацій, окремими картинками чи опорними схемами, дотримуючись шаблону та плану, як за підтримки педагога, так і автономно. Акцент на розвиток пояснювального мовлення та стимулювання дітей до аналітичного мислення. Формування інтересу до вивчення й запам'ятовування традиційних форм усної народної творчості: потішок, скоромовок, лічилок, загадок, прислів'їв, приказок, чистомовок і коротких віршів відповідно до рівня мовленнєвого розвитку дитини. Проведення слухових вправ для відрізнєння текстів різних жанрів (наприклад, скоромовки – загадки, вірші – загадки, лічилки – скоромовки, казки – оповідання, оповідання – вірші).

Логопедична і педагогічна діяльність, спрямована на розвиток зв'язного мовлення у дітей із загальним недорозвиненням мовлення (ЗНМ), включає цілий комплекс заходів з корекції й вдосконалення лексичної та граматичної будови мовлення, розвитку зв'язних висловлювань, комунікаційних навичок та вміння створювати розповіді.

Систематичне формування діалогічного мовлення проводиться через заняття, на яких діти опановують необхідні лексико-граматичні засоби й зв'язне мовлення, а також під час різноманітних виховних заходів. Монологічне мовлення розвивається переважно в рамках логопедичних занять, присвячених роботі над зв'язністю висловлювань, а також під час освітньої діяльності в дошкільних групах. Навчання мистецтву оповідання охоплює кілька аспектів: закріплення навичок комунікації, розвиток логічності й послідовності мовлення, усвідомлення його граматичної правильності та логічності. Важливим етапом є активізація й розвиток психічних процесів — уяви, пам'яті, мислення — з тісною прив'язкою до мовленнєвої діяльності. У роботі застосовуються принципи логопедичної практики, такі як врахування закономірностей розвитку мовлення, інтеграція різних аспектів діяльності, а також загальнодидактичні підходи: систематичність, індивідуалізація, комунікативна спрямованість. Останній акцентує увагу на формуванні розгорнутих відповідей, переказів і розповідей з урахуванням зорових опор або аналогії. Основною формою роботи з дітьми є групові логопедичні заняття тривалістю 20–30 хвилин, які проводяться кілька разів на тиждень у підгрупах до шести осіб. Перед навчанням оповідання здійснюється підготовчий етап (перший рік навчання), метою якого є забезпечення базового рівня мовленнєвої компетенції, необхідного для побудови розгорнутих висловлювань. Робота зі ЗНМ-дітьми включає використання вправ і ігор із тематичними та сюжетними картинками.

Для цього переважно застосовуються два типи ілюстрацій: ті, що показують суб'єкта й дію, а також зображення персонажів у конкретних обставинах або місцях. На основі першого типу картинок учитель формує прості структури речень ("суб'єкт – дія", "суб'єкт – дія – об'єкт" і складніші варіанти зі способами

чи місцями дії). Другий тип картинок дозволяє конструювати речення зі специфікацією місця або засобу дії (наприклад, "хлопчики грають у пісочниці" чи "діти катаються із гірки"). На наступному етапі діти вчаться складати речення за кількома предметними картинками. Спочатку використовуються до чотирьох картинок одночасно, поступово знижуючи кількість до двох. Основний акцент робиться на побудові осмислених фраз за допомогою питань педагога. Для спрощення завдання діти можуть повторювати ключове слово або частину питання. Такий підхід полегшує формування цілісного висловлювання та стимулює активну участь у мовленнєвих взаємодіях.

«Хлопчики граються в пісочниці» або «хлопчики катаються на лижах з гори» – це приклади речень, які можна створити за допомогою другого типу малюнків. Складніші речення, особливо ті, що з однорідними або подвійними присудками, вводяться після того, як основні структури вже засвоїли. Ігри-вправи, такі як «Будь уважним», утримують увагу дітей, пропонуючи їм створювати послідовність речень, які відрізняються одним знаком, що інші діти повинні помітити та врахувати у своїх відповідях. Наступним етапом розвитку є написання фраз на основі кількох малюнків з предметами – спочатку трьох-чотирьох, потім лише двох. Відповідь на запитання трьома, чотирма або більше словами дає дітям практику у створенні довших фраз. Особлива увага приділяється вибору відповіді, яка враховує основну інформацію запитання. Дітей заохочують відповідати на запитання вчителя, повторюючи останнє слово або фразу з його запитань на ранніх етапах формування речення. За допомогою цього методу дітей заохочують активно брати участь у розмові та легше будувати довші речення. Одночасно проводиться практика шляхом створення запитань, натхненних реальними або вигаданими сценаріями. Мовленнєві ігри та вправи, що стимулюють мовлення та мислення, розвивають навички формування фразових речень, вербальну креативність та мовне чуття, є частиною структури логопедичної роботи.

Основні з них: - «Лексичні вправи»: розвиток мовленнєвих навичок шляхом добору визначень, епітетів, порівнянь; розширення словникового запасу шляхом добору слів за характеристиками або зв'язками між об'єктами. «Лексичні та

граматичні вправи» включають побудову речень шляхом додавання потрібних слів та створення словосполучень з використанням запропонованих слів та словоформ. Також рекомендується використовувати такі додаткові завдання: - Пояснення особливостей предметів, що спостерігаються під час прогулянок або екскурсій (наприклад, короткі описи рослин, тварин або явищ природи). Створення малюнків описуваних об'єктів та подальше формулювання тверджень у відповідь на запитання вчителя.

Здатність дітей добирати слова та мовленнєві вирази, які найкраще передають суть візуальних образів предметів та явищ, а також створення словосполучень та структур речень є прикладами їхньої вербальної творчості під час виконання цих завдань. Методичні вправи з добору антонімів, синонімів, порівнянь, римованих слів та епітетів не лише сприяють удосконаленню навичок мовленнєвої образності, але й розвивають здатність використовувати набуті мовленнєві здібності (зокрема, інверсію слів та використання слів з кількома значеннями) під час створення оригінальних творів у майбутньому. Тому метою програми «Корекційно-розвивальна робота з дітьми із загальним та фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення» є задоволення потреб певної категорії та сприяння загальному розвитку мовленнєвих здібностей дітей із загальним недорозвитком мовлення (ЗНМ).

Висновок до першого розділу

У першому розділі досліджено теоретичні аспекти питання формування зв'язного мовлення в дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення (ЗНМ). Було розглянуто три основні форми цього порушення: неускладнена форма ЗНМ, ускладнена форма загального недорозвинення мовлення та грубе й стійке недорозвинення мовлення. Детально проаналізовано погляди вітчизняних науковців, таких як О. Боряк, М. Шеремет, Ю. Рібцун та інших, стосовно психолого-педагогічного розвитку дітей із ЗНМ. Проведено комплексний огляд різних підходів до розкриття психолого-педагогічних особливостей дітей цього віку.

У ході аналізу було встановлено характерні риси розвитку зв'язного

мовлення дітей із зазначеними мовленнєвими порушеннями. Зокрема, виявлено такі труднощі, як порушення логічної послідовності тексту, схильність до надмірного акценту на другорядних деталях, пропуски ключових подій, повторювання окремих епізодів. Спостерігається формування простих і малоінформативних конструкцій речень, а також суттєві труднощі в побудові та осмисленні висловлювань.

Крім того, зроблено огляд програми «Корекційно-розвиткова робота з дітьми із загальним та фонетико-фонематичним недорозвиненням мовлення», що має на меті покращення мовленнєвої компетентності дітей із цієї категорії.

Результати першого розділу підтверджують значущість обраної теми, а зібрані дані забезпечують важливий внесок у глибше розуміння проблеми та розробку ефективних підходів до подальших педагогічних втручань. Рекомендації, напрацьовані в межах цього дослідження, можуть стати цінним інструментом для логопедів, педагогів та батьків, що займаються розвитком дітей із ЗНМ.

РОЗДІЛ II. Діагностика розвитку зв'язного мовлення у дітей дошкільного віку з загальним недорозвиненням мовлення

2.1. Організація та проведення діагностики комунікативного мовлення у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення

Організація та проведення діагностики комунікативного мовлення у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення є важливим завданням для забезпечення ефективної корекційної роботи. Вона охоплює системне вивчення рівня сформованості мовленнєвих навичок, здатності до спілкування та взаємодії, а також когнітивних і емоційних аспектів, що впливають на розвиток комунікації. Зміст діагностики передбачає комплексний підхід, який враховує такі аспекти, як лексичний і граматичний рівень мовлення, фонетико-фонематичний розвиток, здатність до побудови висловлювань відповідно до ситуацій, а також інформативність і структурованість комунікації. Окрема увага приділяється аналізу мотивів спілкування, вміння підтримувати діалог, успішності інтерактивного обміну і використання невербальних засобів для передачі інформації. Для якісного дослідження комунікативного мовлення використовуються різноманітні методики: спостереження, тестові завдання, аналіз ситуаційного мовлення та ігрові вправи. Це допомагає оцінити не лише сформованість мовленнєвих навичок, але й соціальну адаптацію дошкільника, його готовність до взаємодії у різних умовах. Ефективно організована діагностика є основою для розробки індивідуальних програм корекції, які спрямовані на поліпшення комунікативних здібностей дитини, стимулювання її мовленнєвої активності та створення сприятливих умов для гармонійного розвитку мовлення.

Діагностика зв'язного мовлення у дітей дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення має ключове значення для виявлення мовленнєвих порушень, які перешкоджають формуванню комунікативної компетентності. Цей процес передбачає комплексний підхід, що дозволяє не лише встановити рівень функціональності мовленнєвої діяльності, але й глибоко проаналізувати специфіку порушень у складових мовлення, таких як граматична структура,

лексичний запас, синтаксична організація висловлювань і їх зв'язність. У ході діагностики особливий акцент робиться на здатності дитини послідовно й логічно формулювати думки, будувати завершені висловлювання з урахуванням причинно-наслідкових взаємозв'язків, а також адаптувати мовленнєву поведінку до контексту комунікативної ситуації. Для досягнення цієї мети застосовуються низка діагностичних методик, серед яких можна відзначити опис предметних зображень, складання розповідей на основі сюжетних ілюстрацій, а також переказ прослуханих текстів. Результати такого аналізу дають змогу оцінити рівень розвитку зв'язного мовлення та визначити пріоритетні напрями корекційно-розвивальної роботи. Значущість запропонованих підходів полягає в тому, що вони сприяють не лише ретельній оцінці мовленнєвого потенціалу дитини для успішного засвоєння навчального матеріалу в школі, але й створюють основу для систематичного подолання існуючих труднощів у мовленні.

У межах проведеного дослідження був реалізований констатувальний експеримент, метою якого стало виявлення рівня сформованості зв'язного мовлення серед дітей дошкільного віку з загальним недорозвитком мовлення (ЗНМ). Для об'єктивного аналізу розвитку мовленнєвих навичок у контексті монологічного зв'язного висловлювання застосовувалися такі методологічні підходи:

1. Відтворення змісту знайомої розповіді або короткої казки, що передбачає перевірку здатності до цілісного й логічного викладу думок.

2. Конструювання самостійного оповідання на основі візуальних стимулів, таких як ілюстрації чи сюжетні зображення, спрямоване на виявлення творчої ініціативи та креативного мислення.

Зазначені методи дозволили провести комплексну діагностику мовленнєвої діяльності дітей у різних комунікативних ситуаціях, враховуючи необхідність систематизації отриманих даних для подальшого аналізу.

Експериментальне дослідження проводилося протягом жовтня 2024 року — червня 2025 року в Комунальна установа «Інклюзивно-ресурсний центр» Клішковецької сільської об'єднаної територіальної громади. У дослідженні взяли

участь 10 дітей вікової категорії 5–6 років, які мали загальний недорозвиток мовлення.

Для проведення діагностики застосовувалась авторська методика, створена М. Вашуленком, яка призначена для оцінки рівня розвитку усного зв'язного мовлення у дошкільнят. Ця методика дає змогу швидко визначити особливості та можливі відхилення в формуванні мовленнєвих навичок дітей відповідного віку. Перед виконанням діагностичних завдань кожна дитина проходила індивідуальну вступну бесіду, основною метою якої було встановлення довірчого контакту для зменшення потенційного психологічного напруження або дискомфорту. У ході цієї бесіди дітям ставили такі запитання: ім'я, вік, місце проживання, склад сім'ї, імена батьків, а також улюблені іграшки. Відповіді дітей відповідали їхньому рівню мовленнєвого розвитку, що давало змогу отримати початкове уявлення про їхню комунікативну компетенцію.

Для реалізації завдань констатувального експерименту дітям пропонувались структуровані вправи, спрямовані на діагностику здатності формулювати і відтворювати зв'язні висловлювання. Ці вправи дозволяли комплексно оцінити особливості засвоєння дошкільниками усного мовлення і водночас акцентували увагу на можливих проблемних аспектах їхніх мовленнєвих умінь.

Завдання 1. Аналіз здатності до відтворення оповідання.

В контексті перевірки навички переказу дітьми було використано оповідання під назвою «Горошини». Текст читався двічі: перший раз — для загального ознайомлення, другий — з метою акцентування уваги на подробицях та їх кращого запам'ятовування.

У сюжеті йдеться про горошини, що жили у затишному стручку. З часом стручок розтріскався, відкривши їх світу. Вільні й жваві, горошини викотилися на долоню хлопчика, який вирішив використати їх для ігор. Зарядивши ними саморобний пістолет, він здійснив постріл. Три горошини потрапили на дах, де стали їжею для голубів. Одна горошина опинилася у вологому рові, де згодом пустила паросток, який перетворився на молодий кущ гороху. Паросток активно розвивався й обріс кучерявими листками, демонструючи природний цикл життя і оновлення.

Таким чином, оповідання не лише розкриває життєвий шлях горошин, але й символічно наголошує на природній гармонії та циклічності існування.

Завдання 2. Передбачає створення розповіді на основі серії сюжетних ілюстрацій, представлених дитині у незв'язаному порядку. Для успішного виконання завдання потрібно було впорядкувати картинки у логічний ланцюг подій, а після цього скласти на їх основі зв'язну розповідь. Процес оцінювання результатів базувався на чітко визначених критеріях, докладно описаних у таблиці 2.1.

Критерії оцінювання включають системний підхід до аналізу рівня сформованості мовленнєвих навичок. Оцінювання здійснювалося з урахуванням таких аспектів: відповідність змісту, логічність і послідовність викладу подій, мовна правильність, граматична точність та оригінальність розповіді. Змістовність передбачає адекватне передання подій, відображених на ілюстраціях; логічність пов'язана зі структурованою організацією оповіді; мовна і граматична правильність забезпечують якість мовлення; а оригінальність сприяє творчому підходу дитини до побудови тексту. Комплексний аналіз зазначених критеріїв дає змогу об'єктивно оцінити рівень мовленнєвої діяльності учня, стимулюючи його до вдосконалення своїх навичок у сферах мислення та комунікації. Такий підхід також допомагає підвищити ефективність навчального процесу, розвиваючи когнітивні здібності дитини та забезпечуючи її активне залучення до творчої діяльності.

Критерії оцінки переказу прослуханого тексту та складання розповіді за серією сюжетних картинок

Бали Критерій		20 балів	10 балів	5 балів	0 балів
Смислової цілісності	переказ	Переказ точно відповідає ситуації, зберігаючи всі необхідні смислові зв'язки.	Можливе певне викривлення ситуації, що включає незначні неточності в описі подій або хибне трактування причинно-наслідкових зв'язків. При цьому помітною є відсутність зв'язуючих елементів, що ускладнює забезпечення цілісності та логічної зв'язності тексту.	Втрата ключових смислових елементів, суттєве викривлення змісту або незавершеність викладу.	Відсутність опису ситуації
	розповідь	Розповідь є адекватною до описаної ситуації, демонструючи логічну послідовність подій та повноту всіх смислових компонентів. У тексті простежується чіткий взаємозв'язок між елементами, що забезпечує його цілісність і структурованість.	Спостерігаються незначні розбіжності в описі ситуації, некоректне передавання причинно-наслідкових зв'язків і брак логічних зв'язків між елементами.	Втрата смислових зв'язків, суттєве викривлення або незавершеність розповіді.	Відсутність опису ситуації
Лексико-граматичного оформлення висловлювання	переказ	Переказ структуровано граматично коректно, з урахуванням доречного використання лексичних засобів, що сприяє точному та послідовному відтворенню змісту.	Переказ представлено без граматичних помилок, однак у ньому помітна шаблонність у побудові, а також трапляються непослідовності у використанні лексики та добірї виразів.	Висловлювання характеризується аграматичністю, передбачуваною структурною стереотипністю та невідповідним вибором лексичних засобів.	Переказ не оформлений вірно

	розповідь	Текст викладений із дотриманням усіх граматичних правил та з добором відповідних лексичних засобів, що відповідають контексту ситуації.	Розповідь не містить граматичних помилок, однак характеризується стереотипністю побудови висловлювань. Часом трапляються поодинокі випадки пошуку слів, що призводить до неточності в їхньому застосуванні.	У висловленні помітні граматичні помилки, шаблонність у структурі фраз та невідповідне застосування лексичних засобів.	Розповідь Не оформлен вірно а
Самостійність виконання завдання	переказ	Самостійне виконання завдання після першого ознайомлення	Самостійне виконання завдання після другого-третього ознайомлення	Виконання з мінімальною допомогою (1-2 запитання)	Відмова від виконання завдання
	розповідь	Самостійне виконання завдання після першого ознайомлення	Самостійне виконання завдання після другого-третього ознайомлення	Виконання з мінімальною допомогою (1-2 запитання)	Відмов від виконання завдання

На основі виконання двох завдань було визначено рівні сформованості зв'язного мовлення, а саме:

Високий рівень (100-80 балів): діти повністю відповідають заданій комунікативній ситуації, створюючи розповіді та перекази, що охоплюють усі необхідні змістові компоненти. Їхнє мовлення граматично правильне, структуроване без допомоги логопеда. Діти демонструють вільне володіння граматиною та відсутність аграматизмів, впевнено справляючись із завданнями самостійно. Середній рівень (79-50 балів): характерними є незначні викривлення контексту, неточності у побудові причинно-наслідкових зв'язків і недостатність зв'язуючих елементів між частинами висловлювання. Аграматизми не з'являються, однак може простежуватися шаблонність у мовленні, поодинокі труднощі з підбором слів чи не зовсім точне використання лексичних одиниць. Виконання завдань потребує мінімальної допомоги, як-от уточнювальні запитання (1-2). Діти іноді припускаються помилок при підборі картинок, але здатні самостійно виправляти їх у процесі побудови розповіді, показуючи можливість створення власного зв'язного висловлювання.

Низький рівень (49-30 балів) свідчить про значні порушення у формуванні

зв'язного мовлення. Спостерігається пропуск ключових смислових елементів, викривлення змісту, численні аграматизми, стереотипність у висловлюваннях, а також невірне використання лексичних засобів. Створення оповідання чи переказу стає можливим лише за умови активної стимулюючої допомоги з боку дорослого. Аналогічно, виконання завдань із розкладання картинок відбувається виключно при супроводі фахівця. Початковий рівень (29 балів і менше) характеризується вкрай низьким рівнем формування навичок зв'язного монологічного мовлення. Під час переказу чи розповіді спостерігається значна втрата смислових зв'язків, що часто спричиняє викривлення ситуацій та порушує причинно-наслідкові зв'язки. У висловлюваннях переважають аграматизми, а фрази мають шаблонний характер. Також типовими є помилкове вживання слів, які не відповідають контексту, що ускладнює сприйняття тексту для слухачів. На цьому рівні дитина не здатна самостійно вибудовувати логічну послідовність подій або встановлювати між ними зв'язки. Процес переказу чи створення розповіді вимагає значної підтримки логопеда, тоді як складання розповідей за картинками відбувається виключно під активним керівництвом дорослого. Враховуючи наведені характеристики, було обрано відповідну діагностичну методику, яка передбачає чітко визначені критерії та індикатори оцінки розвитку зв'язного мовлення у дітей із загальним недорозвитком мовлення (ЗНМ). Результати констатувального етапу дослідження представлені у розділі 2.2.

2.2. Аналіз результатів оцінювання рівнів зв'язного мовлення у дітей дошкільного віку з із загальним недорозвитком мовлення

Аналіз результатів діагностики рівня сформованості зв'язного мовлення у дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення виявив цінну інформацію щодо особливостей розвитку мовленнєвих навичок у цієї групи дітей. Особливий акцент було зроблено на виконанні першого завдання, яке полягало у переказі прослуханого тексту. Отримані дані ретельно опрацьовано, систематизовано та представлено у таблиці 2.2 для наочного відображення результатів цього етапу дослідження.

Таблиця 2.2.

Розвиток навички переказу прослуханого тексту у дітей із загальним недорозвиненням мовлення

Ім'я дитини	Критерій			Всього
	Смислової цілісності	Лексико-граматичного оформлення висловлювання	Самостійності виконання завдання	
Валерія Ш.	10	10	20	40
Ярослав Б.	5	5	20	30
Єгор К.	10	5	5	20
Степан Л.	5	5	10	20
Михайло З.	0	5	10	15
Арсен О.	10	10	10	30
Катя П.	15	5	10	30
Максим С.	5	5	5	15
Микита Ж.	10	10	10	30
Олеся В.	0	5	0	5

Аналіз отриманих даних, відображених у таблиці, дозволяє зробити висновок про недостатню сформованість навички переказу прослуханого тексту у дітей із загальним недорозвиненням мовлення. У ході виконання завдань, пов'язаних із переказом почутого оповідання, було виявлено низку типових помилок, які можна класифікувати наступним чином: 1. Пропуск основних смислових елементів тексту. Наприклад: фрагменти на кшталт "Хлопчик зарядив рушницю. Одна горошина покотилася в канаву" залишалися поза увагою дитини. 2. Некоректне та несумісне зі змістом оповідання вживання мовних одиниць. Наприклад: у висловлюваннях типу "У стручку сиділи круглі горошини. Коли стручок розкрився, круглі горошини котилися весело на долоню", спостерігається невідповідність лексичних конструкцій реальним подіям тексту. 3. Спотворення загального змісту почутого матеріалу. Яскравим прикладом цього є твердження: "Минув тиждень. Хлопчик зарядив горохом рушницю. Скоро він зазеленів і став горохом", що демонструє порушення логіки оповіді. 4. Незавершеність викладу тексту. Наприклад: "Хлопчик зарядив горохом рушницю і вистрілив. Три горошини залетіли на дах. Там їх з'їли голуби", де

дитині не вдалося завершити розповідь відповідно до її початкового задуму. Результати виконання другого завдання наведено у таблиці 2.3, що підтверджує ці характерні мовленнєві помилки та акцентує увагу на необхідності подальшого дослідження й корекції відповідних мовних навичок.

Таблиця 2.3.

Сформованість навички складання розповіді за серією сюжетних картинок у дітей з ЗНМ

Ім'я дитини	Критерій			Всього
	Смислової цілісності	Лексико-граматичного оформлення висловлювання	Самостійності виконання завдання	
Валерія Ш.	10	10	20	40
Ярослав Б.	10	10	10	30
Єгор К.	5	5	10	20
Степан Л.	5	5	10	20
Михайло З.	5	5	5	15
Арсен О.	10	5	5	20
Катя П.	5	5	10	20
Максим С.	5	10	10	25
Микита Ж.	5	10	5	20
Олеся В.	5	5	5	15

Дані, представлені в таблиці, демонструють недостатній рівень сформованості навички створення розповіді за серією сюжетних картинок у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення. Значним ускладненням для більшості дітей стало правильне розташування картинок у логічній послідовності: лише троє дітей змогли виконати це завдання самостійно, інші ж потребували активної допомоги логопеда. Додатково відзначено, що деякі діти виявляли труднощі навіть на етапі розуміння смислу представлених сюжетів, попри те, що картини вже були впорядковані. В таких випадках складені історії переважно фокусувалися на окремих деталях або елементах дії, зображених на малюнках. Наприклад, одна дитина (Катя П.) сконцентрувалася на розповіді про птахів, які сиділи на дереві і потім полетіли, тоді як інша дитина (Михайло З.)

описала кицю, що спала надворі, а потім залізла на дерево. Лише двоє дітей з досліджуваної групи змогли скласти зв'язну розповідь, яка включала всі ключові смислові елементи, об'єднані логічною послідовністю. Водночас одна дитина взагалі не виконала завдання, навіть за наявності підтримки логопеда. У п'яти дошкільників спостерігалось пропускання ключових смислових ланок або їх суттєве спотворення. Наприклад, у випадку зі Степаном Л., його історія мала таку форму: «Кішка спала. Залізла на дерево. Упала», демонструючи порушення логічного зв'язку між подіями. До того ж, в дитячих розповідях часто траплялися пропуски слів у реченнях—фактор, що ускладнював сприйняття й аналіз змісту. Кількісний аналіз виконання двох завдань дозволив оцінити загальний рівень сформованості зв'язного мовлення у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення. Деталізація отриманих результатів представлена в таблиці 2.4, що призводить до поглибленого розуміння закономірностей цієї мовленнєвої проблематики та їх прояву в досліджуваній когорті дітей.

Таблиця 2.4.

Рівні сформованості зв'язного мовлення у дошкільнят з ЗНМ

№	Ім'я дитини	Кількість балів	Рівень
1.	Валерія Ш.	80	Високий
2.	Ярослав Б.	60	Середній
3.	Єгор К.	40	Низький
4.	Степан Л.	40	Низький
5.	Михайло З.	30	Низький
6.	Арсен О.	50	Середній
7.	Катя П.	50	Середній
8.	Максим С.	30	Низький
9.	Микита Ж.	50	Середній
10.	Олеся В.	20	Початковий

Дані таблиці демонструють, що навичка складання розповіді за серією сюжетних картин у дітей із загальним недорозвитком мовлення виявилася недостатньо сформованою. Для більшості учасників виконання завдання розташування картинок у правильній послідовності стало серйозним викликом: лише троє змогли впоратися без сторонньої допомоги, тоді як решта потребували

підтримки логопеда. Деякі діти стикалися з труднощами навіть у розумінні змісту зображених картин, попри те, що картинки вже були розставлені правильно. У таких випадках створені ними розповіді найчастіше зосереджувалися на окремих деталях або діях, показаних на малюнках. Наприклад, Катя П. описала лише пташок, що сиділи на дереві та згодом полетіли, а Михайло З. зосередився на киці, яка спала на подвір'ї, а потім вилізла на дерево. Результати цієї групи дітей засвідчили наступне: високий рівень розвитку зв'язного мовлення було виявлено у однієї дитини (10%), середній рівень — у чотирьох (40%), низький рівень — також у чотирьох дітей (40%), початковий — у однієї дитини (10%). Візуалізація отриманих даних наведена на рисунку 2.1.

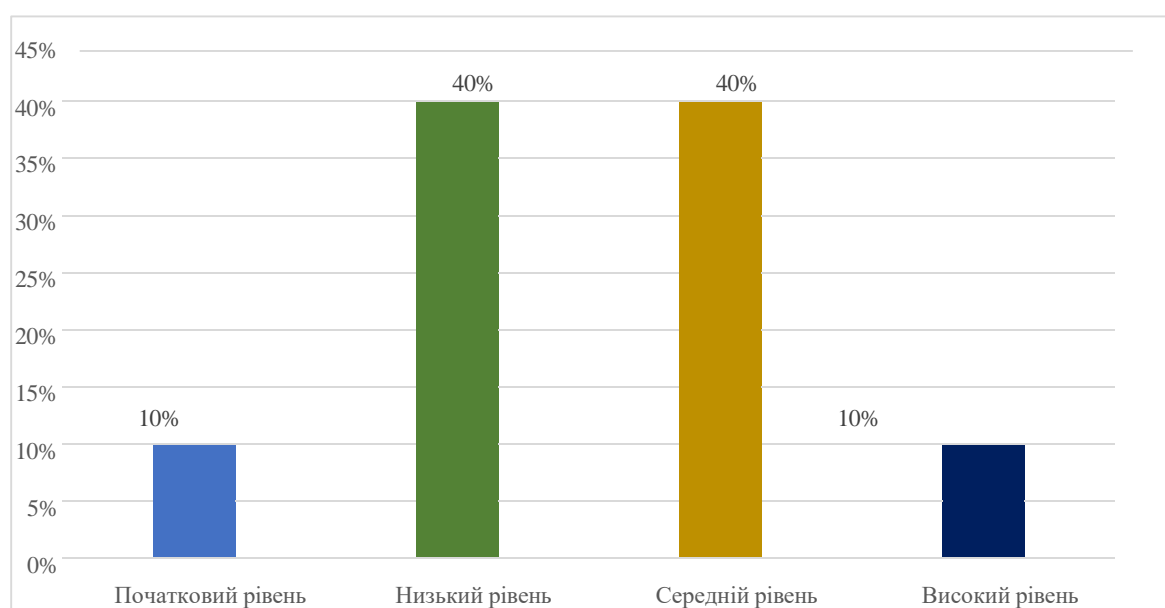

Рис. 2. 1. Рівні сформованості зв'язного мовлення в дошкільнят з ЗНМ

Проведене дослідження виявило, що рівень розвитку навичок зв'язного мовлення у дітей дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення значною мірою залишається недостатнім, з переважанням середнього або низького рівня. Такий стан справ підкреслює необхідність системної логопедичної роботи, яка має базуватися на застосуванні широкого спектру методик, технік та інструментів для вдосконалення мовленнєвих здібностей цієї категорії дітей.

Висновок до другого розділу

Другий розділ кваліфікаційної роботи охоплює глибокий аналіз комунікативного мовлення дошкільників із загальним недорозвитком мовлення. У ньому детально розглянуто специфіку організації та змісту діагностичних заходів, а також здійснено ретельний аналіз отриманих результатів щодо рівня розвитку зв'язного мовлення у досліджуваних дітей. Для діагностики було використано авторський підхід М. Вашуленка, спеціально спрямований на дослідження усного зв'язного мовлення дошкільників. Завдяки цій методиці вдалося оперативно виявити відхилення у розвитку мовленнєвих навичок. Було визначено чіткі критерії оцінювання за методикою, які структурно поділено на рівні — високий, середній, низький та початковий. Кожному рівню надано якісну та кількісну характеристику. У дослідженні брали участь 10 дітей старшого дошкільного віку з діагнозом загального недорозвитку мовлення. Результати свідчать про наступний розподіл: одна дитина (10%) досягла високого рівня розвитку зв'язного мовлення; чотири дитини (40%) посідають середній рівень; ще чотири (40%) демонструють низький рівень; одна дитина (10%) знаходиться на початковому рівні. Аналіз отриманих даних підтверджує актуальність проблеми корекції зв'язного мовлення у дітей із загальним недорозвитком мовлення. Виявлені недоліки вимагають систематичної роботи та оптимізації підходів для їх ефективного подолання.

РОЗДІЛ ІІІ. ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ АРТ-ТЕРАПІЇ У ЛОГОПЕДИЧНІЙ РОБОТІ ДЛЯ РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ ДОШКІЛЬНИХ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ

3.1. Зміст роботи щодо розвитку зв'язного мовлення дошкільників із загальним недорозвитком мовлення з використанням елементів арт-терапії.

Застосування елементів арт-терапії в логопедичній практиці слугує ефективним засобом для розвитку зв'язного мовлення у дошкільників із загальним недорозвитком мовленнєвої функції. Методика поєднання творчих арт-практик із корекційно-розвивальною роботою сприяє активізації мовленнєвої діяльності, формуванню комунікативних навичок, а також стимулюванню когнітивної й емоційної складових спілкування. Основою такого підходу є гармонійне поєднання традиційних логопедичних прийомів із елементами художньої діяльності, що забезпечує індивідуалізацію процесу навчання й створює можливості для розкриття потенціалу кожної дитини. Арт-терапія відкриває широкі можливості для залучення дошкільників до різних видів діяльності (малювання, ліплення, музика), які сприяють розвитку сенсорної інтеграції та моторики, що у свою чергу є важливим фактором успішного формування мовлення. У логопедичній роботі застосування арт-терапії дозволяє не лише вдосконалити фонематичне сприйняття й артикуляцію, а й сприяє зняттю психологічного напруження, створюючи комфортні умови для навчання. Включення творчих завдань до структури занять допомагає дітям легше опанувати нові слова, будувати речення та формувати мовленнєво-логічні зв'язки. Таким чином, інтеграція арт-терапевтичних методів у корекційну роботу має багатовекторний позитивний вплив на розвиток мовлення дошкільників із загальним недорозвитком.

Робота з розвитку зв'язного мовлення у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення передбачає впровадження різноманітних методичних підходів, серед яких особливу увагу приділено елементам арт-терапії.

Застосування такого підходу дозволяє не лише стимулювати мовленнєві навички, але й забезпечити емоційне та психологічне розвантаження дітей, що є важливим складником корекційної діяльності. Основна мета цієї роботи полягає у розвитку здатності дітей логічно формулювати свої думки та висловлювати їх структуровано і чітко. Для досягнення цього результату залучаються творчі форми активності, такі як малювання, ліплення, аплікація, музика та ігрові елементи, що не лише розширюють словниковий запас дітей, але й сприяють кращому засвоєнню граматичних конструкцій та формуванню навичок будови зв'язного висловлювання. У цьому контексті елементи арт-терапії відіграють ключову роль у створенні сприятливого середовища для мовленнєвого розвитку. Через творчі заняття дитина має змогу висловлювати свої емоції та переживання, що позитивно впливає на формування впевненості у власних здібностях. Це, своєю чергою, значно покращує процес комунікації та активізує мовленнєву діяльність. Інтегрування арт-терапії в освітній процес сприяє не тільки корекції мовленнєвих порушень, але й всебічному розвитку особистості дитини в умовах її пізнавальної та творчої діяльності. На основі результатів первинного етапу дослідження було розроблено комплекс корекційних занять з логопедичного спрямування, метою яких є формування зв'язного мовлення у дошкільників із порушеннями мовної діяльності. Як центральний інструмент корекції була застосована арт-терапія, а саме її складові, інтегровані у формат як індивідуальної, так і групової роботи з дітьми. Методика арт-терапії ґрунтується на використанні художньо-творчих засобів, у даному випадку технік ігротерапії та ізотерапії, що стимулюють розвиток зв'язного мовлення через активізацію дитячої уяви та розширення емоційної сфери. Особливу увагу слід приділити саме ізотерапії як одному з найперспективніших підходів у логопедичній роботі. Ізотерапія виявляється надзвичайно ефективною завдяки залученню дітей до діяльності художнього характеру, яка не лише впливає на загальний розвиток особистості, але й стимулює дрібну моторику. Під час розвитку моторики створюються оптимальні умови для вдосконалення психічних функцій і когнітивних процесів. Практичне застосування ізотерапії демонструє значний терапевтичний потенціал у роботі з дітьми, які стикаються з труднощами у вербальному спілкуванні. У деяких

випадках процес малювання виступає як психотерапевтичний засіб, допомагаючи долати психологічні бар'єри і забезпечуючи покращення емоційного стану дитини. Образотворча діяльність діє як важливий чинник мовленнєвого розвитку, оскільки вона тісно пов'язана з функціональними аспектами зорового сприйняття, моторики, мислення й самого мовлення. Завдяки інтеграції цих функцій образотворчі практики забезпечують комплексний розвиток дитини. Під час логопедичних занять із використанням ізотерапії простежуються вагомі позитивні результативні зміни:

1. Активізуються та розвиваються навички зв'язного мовлення: через обговорення створених малюнків діти вчаться чітко, послідовно і повно висловлювати власні думки.

2. Освоєння нетрадиційних технік малювання надає можливість виявити індивідуальний потенціал кожної дитини і стимулювати її творчий розвиток. Цей процес також сприяє формуванню дослідницького інтересу, допомагаючи дітям засвоювати нові знання у невимушеній формі.

3. Ефективність методу полягає у взаємодії творчого малювання із подальшим його обговоренням.

Такий підхід не лише поглиблює дитяче розуміння історії, відображеної у малюнку, але й істотно покращує характеристики мовлення: розвиток зв'язності, послідовності, змістовності та інформативності. Дитячі малюнки також можуть бути залучені як наочний матеріал, що значно прискорює процес засвоєння мовленнєвих навичок. У рамках логопедичної роботи варто акцентувати увагу на всебічний розвиток дитини: вдосконалення загальної та дрібної моторики, артикуляційних рухів, ритмічного відчуття, формування фонематичних навичок, корегування вимови, розширення словникового запасу і граматичних конструкцій, а також на розвиток її комунікативної компетенції. Ізотерапія активно використовує різноманітні творчі методи мальовничої діяльності, які сприяють структуризації навчального процесу та значно підвищують його ефективність.

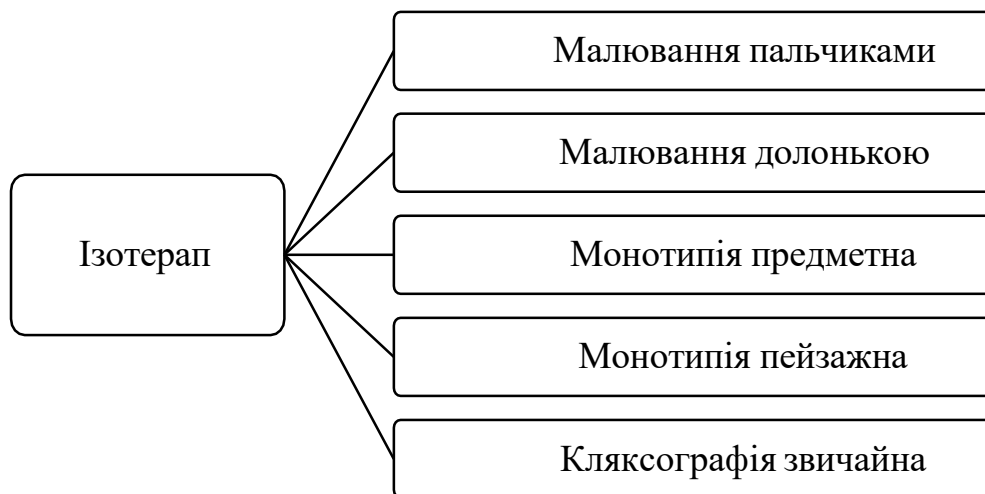

Рис. 3.1. Методи малювання у ізотерапії

У роботі з дошкільниками особливу увагу приділяють використанню художнього слова як ефективного інструменту для розвитку мовлення. Діти отримують навички відповідати на запитання, удосконалюють свої мовленнєві здібності й практичні вміння. Зважаючи на те, що гра є провідною діяльністю цього вікового періоду, заняття для розвитку зв'язного мовлення варто наповнювати елементами гри та емоційно насиченим контекстом. Для ізотерапії застосовуються різноманітні творчі матеріали: рамки, печатки, трафарети, штампи, палички, ковпачки, природні об'єкти та незвичайні декоративні елементи, які активізують дитячу уяву. Вони сприяють формуванню тактильних відчуттів, емоційної реакції на естетичні властивості предметів та розширюють інтереси малечі. Особливу цінність мають методики ізотерапії, такі як "Малювання долоньками" і "Пальчиковий живопис". Дані техніки не лише сприяють активізації мовленнєвої діяльності, але й позитивно впливають на загальний розвиток дітей. Це включає розвиток тактильного сприйняття текстур, удосконалення тонкої моторики пальців, координацію рухів і зорового сприйняття, а також розпізнавання кольорів і форм. Творчий процес має потужну емоційну складову, яка додає заняттям приємних переживань і стимулює захоплення мистецтвом. Нетрадиційні технології ізотерапії допомагають дітям створювати образи, композиції або фантастичні сюжети, стимулюючи їх творчу уяву. Використання матеріалів: фарб, олівців чи спеціального солоного тіста— активізує мислення та розвиває мовлення. У процесі творчості дитина розширює

свій словниковий запас, навчається класифікувати нові слова і активно їх застосовувати. Ліплення з нестандартних матеріалів дає можливість відчутти нові тактильні відчуття, освоїти роботу з текстурами та поліпшити дрібну моторику і координацію рухів. Відчуття задоволення від власних успіхів формує впевненість у собі та закладає основи самостійності. Ілюстрації японського художника Таро Гомі мають особливий вплив на дітей завдяки своїй простоті та доступності. Його стиль відповідає дитячому сприйняттю світу: лінії й форми є зрозумілими для малечі. Емоційність цих малюнків викликає активізацію уваги, роблячи процес їх розмальовування захопливим.

Абстрактність дозволяє експериментувати без страху помилок. Серед цікавих технік ізотерапії варто згадати метод "Маранія", що передбачає створення неструктурованих зображень. Цей підхід відкриває перед дітьми нові горизонти творчості та допомагає виражати емоції через мистецтво, особливо в тих випадках, коли є мовленнєві труднощі. Методика також сприяє покращенню моторного контролю й сенсорного сприйняття, що є надзвичайно важливим для дітей з загальним недорозвитком мовлення. Застосування гуашевих або акварельних фарб формує у дітей бажання експериментувати з кольорами, сприяючи відкритості в емоційному самовираженні. Особливо ефективними є заняття в групах або парах, які створюють атмосферу спільної творчості та допомагають розвивати комунікативні навички. У процесі творчої діяльності спостерігається активне сприйняття й усвідомлення мовлення дітьми. Мовленнєва практика стає природною частиною виконання конкреті.

Особливістю творчих занять є їхня здатність природно створювати проблемні ситуації, які стимулюють мовленнєву активність дітей. Так, наприклад, якщо дитина випадково не отримує потрібного матеріалу, це мотивує її звернутися до інших, щоб вирішити проблему, що, у свою чергу, активізує спілкування. У процесі творчості дитина часто прагне озвучити свої дії: пояснює вибір кольору, коментує емоції, які виникають під час малювання, розмірковує над настроєм. Завершення процесу супроводжується обговоренням результатів роботи, де дитина може розповісти про створений малюнок, оцінити його якість чи поділитися думками щодо використаних матеріалів. Ізотерапія є одним із

методів арт-терапії, що ґрунтується на практиці художньої діяльності, зокрема малювання. Вона сприяє розвитку дрібної моторики, фантазії, логічного мислення та мовленнєвих навичок.

Методика також допомагає зменшувати емоційне напруження, покращує сенсомоторну координацію та активізує роботу різних типів мислення: образного (правопівкульного) й абстрактно-логічного (ліворозумового). У логопедичній практиці ізотерапія використовується для розвитку зв'язного мовлення завдяки таким видам діяльності: - створення тематичних малюнків на основі сюжету з оповіданням та подальшим представленням своєї роботи; - малювання сюжетних картин, що сприяє кращому усвідомленню теми і позитивно впливає на якість переказу з точки зору зв'язності, послідовності, насиченості й смислової глибини; - робота з розмальовками, які слугують основою для створення казок чи невеликих оповідей, пов'язаних із конкретною темою; - вправи з використанням різних художніх технік (малювання пальцями, долонею, ватяними паличками чи використання штампування), що розвивають дрібну моторику — один із ключових факторів формування зв'язного мовлення.

Для реалізації мети експерименту були розроблені спеціальні завдання та відібрано ілюстративно-мовленнєвий матеріал, адаптований під вікові особливості дітей і рівень їхнього розвитку мовлення. Експериментальна робота складалася з двох етапів: підготовчого й основного. Кожен етап мав чітко визначені завдання та проводився через взаємозалежні дії. На першому, підготовчому етапі основною метою була адаптація дітей до інтеграції занять із мовленнєвого розвитку через поєднання ізотерапії та ігротерапії. Творчі завдання поступово вводилися в різні види активності. Детальна структура завдань для кожного типу діяльності наведена у відповідному розділі (таблиця 3.1).

Зміст та завдання роботи на підготовчому етапі роботи з використанням елементів арт-терапії

Мета	Зміст роботи
Розвиток зв'язного мовлення та уяви	<p>Методика: Малювання акварельними фарбамив техніці «Крапкова».</p> <p>Завдання: зобразити букет квітів. Описати свій малюнок.</p>
Розвиток діалогової форми спілкування та уяви	<p>Методика: Колаж.</p> <p>Завдання: скласти з обрізків журналу чи паперу будь-яку картинку. Відповісти на запитання логопеда.</p> <p>Методике: По мокрому аркушу.</p> <p>Завдання: намалювати свого героя захисника.</p> <p>Відповісти на запитання логопеда.</p>
Удосконалення зв'язного мовлення. Розвиток уяви.	<p>Методика: Кляксографія.</p> <p>Завдання: налити на папір трохи фарби і зігнути аркуш навпіл. Розгорнути й уважно подивитися, на що схожа пляма. За бажання можна домалювати картинку. Придумати й описати, на що або на кого схожа пляма.</p> <p>Методика: Тістопластика.</p> <p>Завдання: зліпити із солоного тіста улюблену домашню тварину. Скласти розповідь про цю тварину.</p> <p>Методика: Ілюстрування літературних творів.</p> <p>Завдання: намалювати малюнок на вільну тему. Скласти невелику розповідь за цим малюнком.</p> <p>Методика: Уявна тварина.</p> <p>Завдання: Домалювати предмети, яких бракує, і розфарбувати малюнок. Відповісти на запитання логопеда.</p>

1.Основний етап.

Для розвитку зв'язного мовлення у дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення (ЗНМ) було запропоновано різноманітні типи занять, спрямовані на вдосконалення мовленнєвих навичок та стимулювання творчого мислення. 1. Створення аплікації за описом персонажа. Під час цього заняття діти слухали казку, наприклад, «Лисиця і Журавель», потім обговорювали зовнішність і риси характеру героїв. На основі цього вони

створювали портрет обраного персонажа за допомогою аплікацій із кольорового паперу. Готові вирізані форми різних геометричних типів використовувалися для складання зображення, а додаткові деталі домальовувалися кольоровими олівцями, завершуючи образ. Етапи заняття включали: - слухання казки; - аналіз теми та сюжету; - опис рис головних героїв; - створення портрета персонажа; - придумування імені персонажа; - опис власного творіння; - спільний аналіз дитячих робіт.

2. Малювання пейзажів за словесним описом Ця форма роботи передбачала вивчення вірша, наприклад, «Гей, весна іде» В. Лефтія, після чого діти малювали ілюстрацію до змісту твору. Використовувалася техніка малювання пальцями гуашшю, попередньо ознайомлюючи дітей із її базовими прийомами. У процесі заняття їм пропонували підказки й навідні запитання для сприяння створенню пейзажу. Структура заняття включала: - навчання техніці малювання пальцем; - вивчення вірша; - обговорення змісту та зображуваного пейзажу; - створення ілюстрацій; - аналіз готових робіт та відповіді на запитання логопеда.

3. Малювання ілюстрації до прочитаної казки. Діти слухали казку, наприклад, «Мишка-хитрунка та Котик-мурчик», після чого створювали кольорову ілюстрацію до її сюжету. Попередньо проводилося обговорення образів героїв, їхніх рис характеру, зовнішнього вигляду та ключових елементів сюжету казки. Етапи заняття охоплювали: - слухання казки; - визначення її теми; - аналіз геройського образу та опис пейзажів; - створення кольорової ілюстрації; - спільний перегляд дитячих робіт і їх обговорення; - переказ сюжету казки на основі створених малюнків. 4. **Сюжетне малювання на вільну тему** Дітям пропонувалося самостійно визначити тему роботи, наприклад, «Як я провів вихідні», і створити сюжетний малюнок, орієнтуючись на власний досвід. По завершенню роботи вони склали розповідь на основі намальованого зображення, описуючи його деталі. Завдання заняття включали: - постановку теми роботи; - визначення елементів композиції (пейзаж, герої, елементи сюжету); - створення малюнка; - обговорення виконаних робіт; - відповіді на запитання логопеда;

- складання історій за своїми малюнками; - аналіз і дискусія цих історій у групі. Такі інтегровані форми роботи сприяли розвитку мовленнєвої активності, формуванню навичок творчої самовираженості та стимулюванню уяви у дітей з ЗНМ.

Кожен вид заняття, наведений у прикладах, орієнтований не лише на поліпшення мовленнєвих навичок, але й на розвиток уваги, уяви, дрібної моторики, збагачення словникового запасу, вдосконалення комунікаційних умінь та стимулювання творчих здібностей дошкільників із порушеннями мовлення. Інтеграція творчих завдань у логопедичну роботу допомагає досягти значного прогресу в навчанні дітей спілкуванню, подаючи матеріал у доступній і захопливій формі. Одним із прикладів є заняття з використанням тістопластики. Спочатку дітям запропонували пригадати домашніх тварин, розповісти про їх особливості та характерні звички. Після цього кожна дитина мала створити фігурку улюбленої тварини із солоного тіста та вигадати коротку історію про неї. Заняття проходило за наступними етапами: перелік і називання домашніх тварин, обговорення їхніх звичок і поведінки, вибір улюбленої тварини кожної дитини, ліплення фігурки, презентація виконаних робіт, спільне обговорення та створення невеликих розповідей про виліплених тварин. Ще один цікавий приклад — заняття з використанням методики «Кляксографія». Спочатку із дітьми провели бесіду про особливості цієї технології та показали відео, де задіяні діти малювали відповідно до її принципів. Далі кожен мав створити малюнок на вільну тему й скласти на його основі розповідь. Етапи заняття включали введення в методику через бесіду і перегляд відеоматеріалів, обрання теми, виконання малюнка, обговорення готових робіт, складання розповідей і спільний аналіз дитячої творчості. Методика Таро Гомі теж стала ефективним інструментом арт-терапії на логопедичних заняттях. Дітям запропонували розмальовки з відсутніми елементами, які потрібно було домальовати, розфарбувати й відповісти на запитання логопеда. Структура заняття містила етапи вибору розмальовки, визначення відсутнього елемента, домальовування й розфарбовування роботи, обговорення результатів і відповіді на поставлені запитання. Інший підхід включав використання техніки «Колаж» у малюванні.

Спершу діти обговорювали пори року та вибирали свою улюблену. Потім створювали малюнок із нанесенням клею по контуру й прикрашали його сухим листям або сипучими матеріалами. У завершенні кожен складав розповідь про свою роботу. Етапи заняття охоплювали обговорення пір року, вибір теми, створення малюнка, декорування і фінальний аналіз виконаних робіт. Цікавою була також методика малювання предметами навколишнього середовища, зокрема техніка «Естамп». Обговоривши з дітьми квіти й їхні улюблені види, їм запропонували зробити букет для мами за допомогою картопляного штампача чи гумових іграшок. Заняття складалося з бесіди про квіти, вибору улюбленої квітки кожною дитиною, виконання композиції у техніці «Естамп», обговорення роботи й відповіді на запитання логопеда. Таким чином, використання арт-терапевтичних технологій у логопедичних заняттях із дітьми з фонетико-фонематичним недорозвиненням не лише стимулює прояв їх творчості, але й забезпечує розвиток мовленнєвої активності. Авторитетна роль педагога тут поступається місцем власному досвіду дитини: вона активно творить, фантазує.

3.2. Оцінювання ефективності арт-терапії в формуванні зв'язного мовлення у дітей дошкільного віку з загальним недорозвитком мовної діяльності та корекції комунікативних навичок дошкільників.

У процесі впровадження елементів арт-терапевтичних практик у корекційно-логопедичну роботу зі старшими дошкільниками, які мають загальне недорозвинення мовлення, було здійснено повторну діагностику за методикою М. Вашуленка. Узагальнені результати повторного оцінювання навичок переказу у дітей із відповідними мовленнєвими порушеннями наведено в таблиці 3.2.

Таблиця 3.2.

Сформованість навички переказу прослуханого тексту у дітей з ЗНМ

Ім'я дитини	Критерій			
	Смислової цілісності	Лексико-граматичного оформлення висловлювання	Самостійності виконання завдання	Всього
Валерія Ш.	10	10	20	40
Ярослав Б.	10	10	20	40
Єгор К.	10	10	10	30
Степан Л.	10	10	10	30
Михайло З.	5	10	10	25
Арсен О.	15	10	15	40
Катя П.	15	10	10	35
Максим С.	10	5	10	25
Микита Ж.	10	10	15	35
Олеся В.	5	5	5	15

З аналізу таблиці видно, що рівень навичок складання переказу у дітей із ЗНМ суттєво зріс. Практично всі учасники змогли самостійно справитися із завданням, за винятком кількох дітей, які потребували підтримки логопеда. У процесі створення висловлювань діти не оминали ключових моментів, їхні перекази були завершеними та граматично правильно сформульованими. Докладні результати повторного виконання другого завдання діагностичної методики наведено в таблиці 3.3.

Таблиця 3.3.

Сформованість навички складання розповіді за серією сюжетних картинок у дітей з ЗНМ

Ім'я дитини	Критерій			
	Смислової цілісності	Лексико-граматичного оформлення висловлювання	Самостійності виконання завдання	Всього

Валерія Ш.	15	10	20	45
Ярослав Б.	10	10	20	40
Єгор К.	10	10	10	30
Степан Л.	10	5	15	30
Михайло З.	10	10	10	30
Арсен О.	10	5	10	25
Катя П.	10	10	10	30
Максим С.	10	10	10	30
Микита Ж.	10	10	5	25
Олеся В.	10	5	10	25

На основі аналізу таблиці можна дійти висновку, що навичка складання розповіді за серією сюжетних ілюстрацій значно покращилася. Переважна більшість дітей змогли виконати завдання самостійно: лише троє допустили граматичні помилки під час побудови речень і зверталися за допомогою до логопеда. Решта дошкільнят практично не потребували сторонньої підтримки, успішно впорядковуючи картинки та створюючи зв'язні розповіді. За результатами аналізу визначено рівні сформованості зв'язного мовлення у дітей цієї вікової групи, що детально представлені в таблиці 3.4.

Таблиця 3.4.

Рівні сформованості зв'язного мовлення у дошкільнят з ЗНМ

№	Ім'я дитини	Кількість балів	Рівень
1.	Валерія Ш.	85	Високий
2.	Ярослав Б.	80	Високий
3.	Єгор К.	60	Середній
4.	Степан Л.	60	Середній
5.	Михайло З.	55	Середній
6.	Арсен О.	70	Середній
7.	Катя П.	55	Середній
8.	Максим С.	55	Середній
9.	Микита Ж.	60	Середній
10.	Олеся В.	40	Низький

У результаті проведеного експериментального дослідження було відзначено суттєві якісні зміни в мовленнєвій діяльності дітей. Зокрема, Валерія Ш. та

Ярослав Б. продемонстрували здатність до повністю самостійного складання переказів, успішно передаючи сутність тексту і дотримуючись логічної послідовності викладу. При виконанні завдань з аналізу сюжетних картинок зазначені діти змогли побудувати змістовну розповідь, адекватно й деталізовано відтворюючи представлену ситуацію.

Діти із середнім рівнем сформованості зв'язного мовлення — Єгор К., Степан Л., Михайло З., Арсен О., Катя П., Максим С., Микита Ж. — склали переказ із певною підтримкою. У їхніх розповідях за одною сюжетною картинкою основне змістове наповнення відображалось досить повно, хоча спостерігалися пропуски окремих деталей. Аналіз розповідей за серіями сюжетних картинок показав незначні порушення зв'язності викладу та пропуски окремих епізодів, які, однак, не порушували загальної логіки тексту. Олеся В., яка демонструвала низький рівень розвитку зв'язного мовлення, потребувала значної допомоги логопеда при складанні переказу, що здійснювалося із використанням навідних запитань. Її розповіді за серією сюжетних картинок характеризувалися суттєвими порушеннями зв'язності тексту, а за одною сюжетною картинкою не були відображені важливі аспекти ситуації.

Повторна діагностика мовлення дітей із загальним недорозвиненням мовлення дала такі результати: двоє дітей (20%) досягли високого рівня розвитку зв'язного мовлення, семеро дітей (70%) продемонстрували середній рівень розвитку, і одна дитина (10%) залишилася на низькому рівні. Таким чином, після проведеної корекційної роботи кількість дітей із середнім рівнем розвитку зв'язного мовлення суттєво збільшилася, що дозволило цій групі набути домінуючого статусу в загальній вибірці.

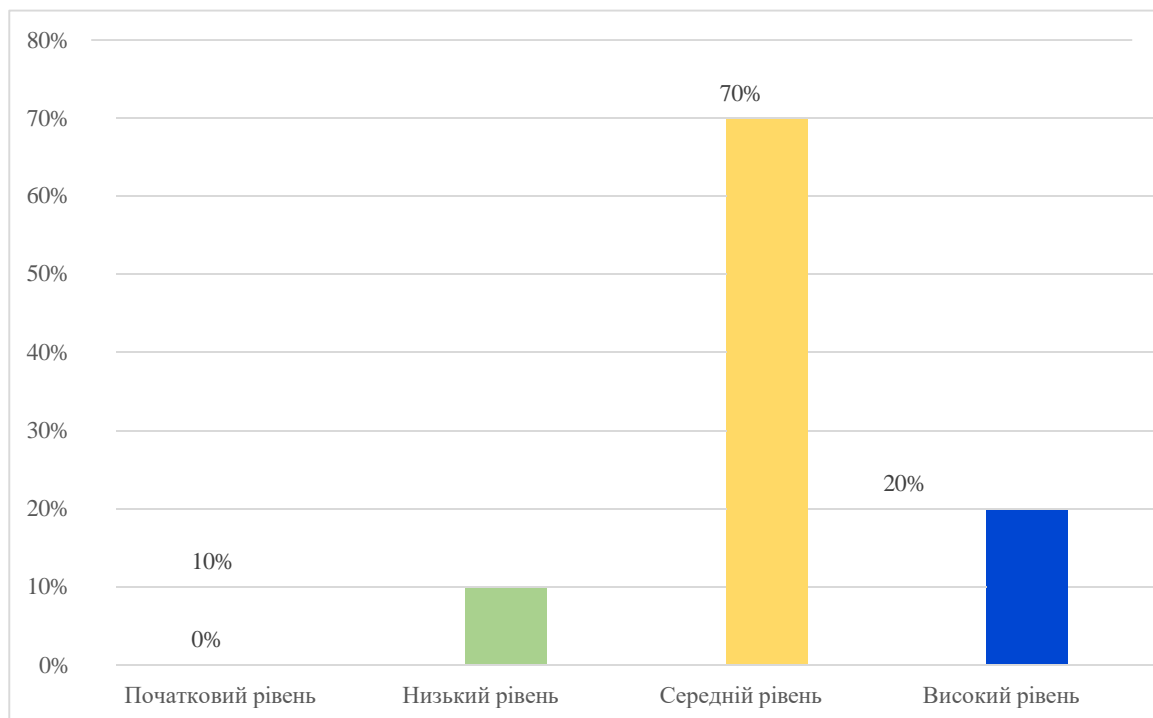

Рис. 3.2. Рівні сформованості зв'язного мовлення в дошкільнят з ЗНМ на формувальному етапі

Результати діагностики зв'язного мовлення дітей із загальним недорозвитком мовлення (ЗНМ), проведеної до і після корекційно-логопедичної роботи, дозволяють зробити важливі висновки. Корекційні заходи суттєво вплинули на покращення мовленнєвого розвитку більшості дітей цієї групи. Первинна діагностика виявила, що лише 10% дітей мали високий рівень розвитку мовлення, 40% демонстрували середній рівень, ще 40% перебували на низькому рівні, а початковий рівень був притаманний 10%. Повторне обстеження після завершення корекційно-логопедичної роботи показало помітний прогрес: кількість дітей із високим рівнем удвічі зросла — до 20%, 70% досягли середнього рівня, а низький і початковий рівні залишилися незмінними, охоплюючи по 10% кожен (рис. 3.3). Ці дані свідчать про ефективність проведених корекційних заходів у напрямку розвитку зв'язного мовлення у дітей із мовленнєвими порушеннями. Водночас важливо продовжувати систематичну роботу над формуванням мовленнєвих навичок задля досягнення ще більших успіхів у подальшій корекції.

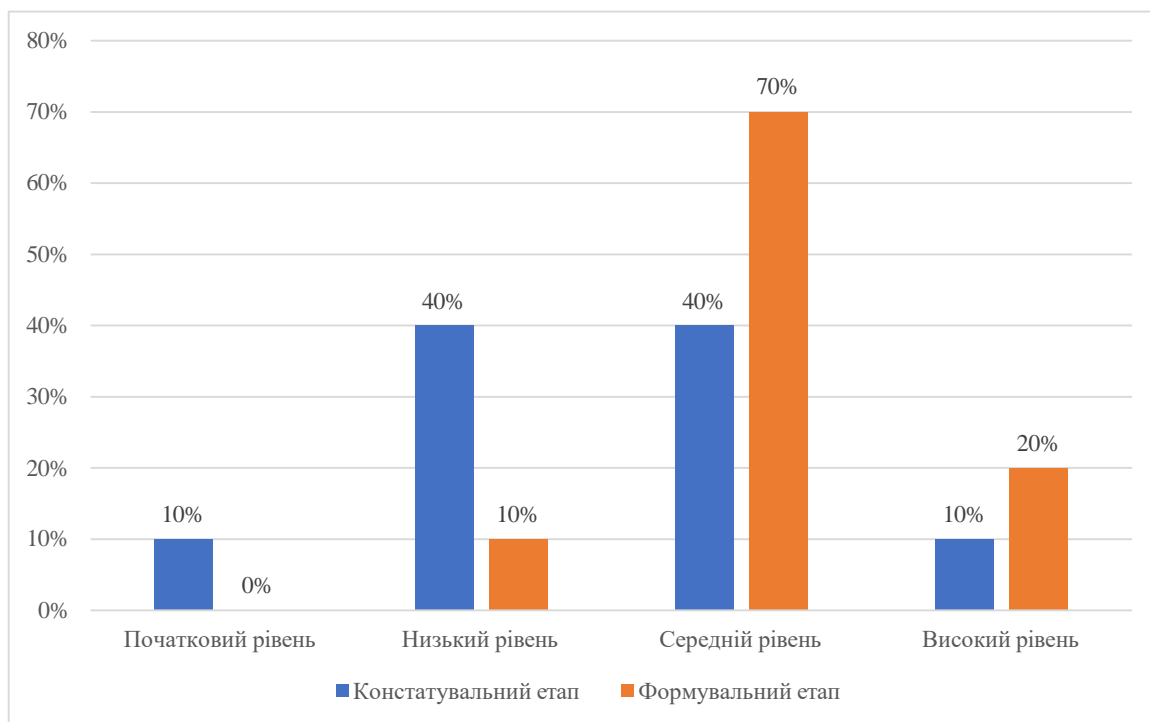

Рис. 3.3. Узагальнені показники рівнів сформованості компонентів зв'язного мовлення на констатувальному на формувальному етапах

На формувальному етапі експерименту було розроблено серію логопедичних занять із інтеграцією елементів арт-терапії, ефективність яких підтверджена експериментально. У ході навчального процесу виявилось, що діти значно швидше засвоюють новий матеріал, проявляють активність під час занять і демонструють підвищений інтерес, що свідчить про зростання мотивації до навчання. Об'єктивні показники підтвердили успішність застосування арт-терапії у вдосконаленні зв'язного мовлення дошкільнят із загальним недорозвитком мовлення. У дітей спостерігалось значне прогресування: їхні висловлювання стали логічно послідовними та більш чіткими, зменшилася кількість пропусків у викладенні текстів, а також покращилася грамотність у використанні норм української мови.

Висновок до третього розділу

У третьому розділі дослідження здійснено аналіз ефективності використання ізотерапії в логопедичній роботі з дітьми дошкільного віку, які мають загальний недорозвиток мовлення. Особливу увагу приділено розробці методики корекції їхнього зв'язного мовлення на основі арт-терапевтичних

підходів. У рамках дослідження були застосовані такі техніки ізотерапії: малювання акварельними фарбами, створення аплікацій із прихованим елементом, методи «Кляксографія», «Естамп», «Колаж». Для кожної з цих технік визначено конкретні цілі та завдання, які виконувалися під час логопедичних занять. Використання арт-терапевтичних прийомів сприяло створенню сприятливої атмосфери для розвитку мовленнєвих навичок, одночасно стимулюючи творчий потенціал дітей. Після завершення корекційно-логопедичної роботи була проведена повторна діагностика мовленнєвих здібностей за авторською методикою М. Вашуленка. Результати оцінювання виявили значне покращення зв'язного мовлення: у 20% дошкільників зафіксовано високий рівень мовленнєвого розвитку, 70% дітей досягли середнього рівня, тоді як 10% залишилися на низькому рівні, а ще 10% продемонстрували початковий рівень. Отримані результати свідчать про суттєвий позитивний вплив ізотерапії на розвиток зв'язного мовлення у дошкільників з загальним недорозвитком мовлення. Крім того, методика продемонструвала свою дієвість не лише в аспекті формування мовленнєвих компетенцій, але й у стимулюванні творчої активності дітей під час логопедичних занять.

ВИСНОВКИ

У представленому кваліфікаційному дослідженні аналізується проблема покращення зв'язного мовлення у дітей дошкільного віку з загальним недорозвитком мовлення шляхом використання арт-терапії. Узагальнені результати дослідження підкреслюють актуальність цієї проблематики, демонструючи важливість розвитку зв'язного мовлення у дітей із зазначеними труднощами.

У роботі враховано погляди провідних українських науковців щодо класифікації та характерних особливостей такого типу мовленнєвого недорозвитку, а також відзначено типові проблеми у дітей, зокрема: порушення логічного структурування тексту, надмірна деталізація, забування ключових подій, повторення епізодів, побудова простих і малоінформативних речень, ускладнення у формулюванні висловлювань.

Під час дослідження було здійснено огляд програми корекційно-розвиткової роботи, розробленої І. Кравцовою. Програма включала методичні прийоми навчання дітей у малих групах, а також різні вправи, спрямовані на розвиток логічного мислення. На базі Комунальної установи «Інклюзивно-ресурсний центр» Клішковецької сільської об'єднаної територіальної громади проводилося вивчення рівня сформованості зв'язного мовлення у десяти дітей віком п'яти-шести років із загальним недорозвитком мовлення за методикою М. Вашуленка.

У межах логопедичних занять активно застосовувалися такі техніки ізотерапії: малювання акварельними фарбами, аплікація з прихованим елементом, кляксографія, естамп та колаж. Для кожної техніки були визначені відповідні завдання, адаптовані до вікових та когнітивних особливостей дітей.

Результати дослідження підтвердили ефективність арт-терапії як засобу створення позитивної атмосфери для розвитку мовленнєвих навичок дошкільників. Такий підхід сприяв активізації їхнього творчого потенціалу та концентрації на виконанні завдань. Після впровадження корекційно-логопедичної роботи було повторно здійснено діагностику за методикою М. Вашуленка. Проведене тестування засвідчило значне прогресування мовленнєвих здібностей: високого рівня зв'язного мовлення досягли 20% дітей,

середній рівень продемонстрували 70%, тоді як низький чи початковий рівень залишився у 10% обстежених дошкільників. Результати акцентують на важливості застосування індивідуалізованого педагогічного підходу до кожної дитини.

Застосування ізотерапії виявилось ефективним засобом для гармонійного розвитку зв'язного мовлення у дітей. Це було досягнуто завдяки структурованій організації корекційної роботи та використанню традиційних і нетрадиційних технік образотворчого мистецтва з урахуванням вікових та когнітивних особливостей дітей. Запроваджений експеримент містив два етапи – підготовчий та основний – і був спрямований на вдосконалення якості передачі змісту, його послідовність та інформативність. Аналіз отриманих результатів засвідчив позитивний вплив технік ізотерапії як на розширення лексичного запасу дошкільників, так і на покращення їхніх мовленнєвих інтеракцій.

Загалом результати дослідження відображають важливість інтеграції арт-терапевтичних методів у корекційну практику для роботи з дітьми із порушеннями мовлення. Доведено, що їх використання сприяє не лише стимулюванню творчого розвитку дошкільників, але й значному зміцненню їхніх навичок зв'язного мовлення, дозволяючи долати типові труднощі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Анастасова Н. М., Соснова К. О. Розвиток дрібної моторики рук дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення засобами ізотерапії. Science progress in European countries: new concepts and modern solutions: papers of the 11th International Scientific Conference. December 20, 2019, Stuttgart, Germany. 2019. С. 125-129.
2. Бабій І. В. Ізотерапія у роботі гувернера-дефектолога. Вісник Науково- дослідної лабораторії інклюзивної педагогіки: Умань: ВПЦ «Візаві», 2020. Вип. VI. С. 80-82.
3. Бережна Т. М. Навчально-методичний посібник для студентів педагогічних вищих навчальних закладів I – II рівнів акредитації. Для спеціальності: 5.01010101 Дошкільна освіта. Донецьк, 2012. 664 с.
4. Боряк О. В. Теорія і практика формування мовленнєвої діяльності розумово відсталих дітей молодшого шкільного віку: дисертація. 2019. URL: <http://surl.li/nfvdw> (дата звернення: 16.11.2023).
5. Брушневська І. Дослідження стану сформованості лексики у дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Педагогічні науки. 2017. № 3. С. 39–44.
6. Брушневська І. М., Рібцун Ю. В. Комунікативний компонент мовленнєвої діяльності у дітей: діагностичний комплекс. Запоріжжя : ТОВ «ЛПКС» ЛТД, 2020. 144 с.
7. Вашуленко М.С. Дослідження стану сформованості зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ. Дидактичні та методичні завдання розвитку мовлення дітей дошкільного та молодшого шкільного віку: зб. наук. праць. К.: ФОП «НВП Професіонал», 2018. С. 11-18.
8. Дермельова В. Ю. Ізотерапія в навчально-виховному логокорекційному процесі осіб із загальним недорозвитком мовлення. Актуальні проблеми корекційної педагогіки, психології та реабілітації: матеріали I Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції (14.02.2017 року, м. Суми). Суми: ФОП Цьома С.П. 2017. С. 51-53.

9. Дичок Т. П., Глеваська С. Розвиток комунікативної сфери дітей із загальним недорозвитком мовлення за допомогою пісочної анімації. Вісник Кам'янець- Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Корекційна педагогіка і психологія. Кам'янець-Подільський: ПП Медобори-2006. 2017. Вип. 8. Т.1. 30-35 с.
10. Дичок Т. Творчий розвиток дітей із загальним недорозвитком мовлення за допомогою пісочної анімації. Психолого-педагогічний супровід гармонійного розвитку дитини в загальноосвітніх закладах: зб. матер. регіон. науково- метод. семінарів для науковців, практичних працівників та студентів. Умань: ФОП Жовтий. 2017. Випуск II. С. 36-40.
11. Касілова Л. С. Корекційно-розвивальна робота з дітьми із загальним недорозвитком мовлення. Таврійський вісник освіти. 2013. №. 3. С. 56-60.
12. Королюк Т., Ярмола О. Характеристика стану зв'язного мовлення дітей 4-5 років із загальним недорозвиненням мовлення III рівня. Вісник Львівського університету. Серія: Педагогічна. 2012. №. 28. С. 74-78.
13. Кравцова І. В., Стахова Л. Л. Програма «Корекційно-розвиткова робота з дітьми із загальним та фонетико-фонематичним недорозвиненням мовлення». Тернопіль : Мандрівець, 2020. 80 с.
14. Куренкова А. В. Інноваційні технології мовленнєвого розвитку дітей з ЗНМ в роботі вчителя-логопеда. Актуальні питання гуманітарних наук. 2023. Вип. 62. Том 2. С. 248-254. URL: <http://surl.li/nfvdlg> (дата звернення 12.11.2023).
15. Логвиненко Т. Використання засобів арт-педагогіки та арт-терапії у соціально-педагогічній роботі з дітьми з особливими освітніми потребами. Наука і техніка сьогодні. 2022. № 5(5). С. 273-280.
16. Логопсихологія: навч. посіб. / Конопляста С. Ю., Сак Т. В.; за ред. Шеремет. К. Знання, 2010. 293 с.
17. Лось Н. І., Колишкін О.В. Особливості використання логопедичних технологій в процесі творчого зв'язного мовлення у дітей із загальним недорозвитком мовлення. Корекційна та інклюзивна освіта очима молодих науковців : зб. наукових праць. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка.

2018. Вип. 6. С. 273-279.

18. Мальцева Ю.О., Зелінська-Любченко К.О. Методика дослідження стану зв'язного мовлення дітей із ЗНМ середнього дошкільного віку. URL: <http://surl.li/nfvdk> (дата звернення 12.11.2024).

19. Малярчук А.Я. Обстеження мовлення дітей: Дидактичний матеріал. К.: Літера ЛТД, 2002. 104 с.

20. Маркозова А., Міщенко О. Використання елементів арт-терапії у профілактичній роботі із запобігання розвитку дисграфії у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення третього рівня. Grail of Science. 2023. № 29. С. 273–280.

21. Нагорна А. О. Особливості словника дітей дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення. Сучасні проблеми логопедії та реабілітації: матеріали X Всеукраїнської заочно науково-практичної конференції з міжнародною участю (18 листопада 2021 року, м. Суми). Суми : ФОП Цьома С. П., 2021. С. 152-158.

22. Назаренко Н. Ю., Висоцька А. М. Застосування методів арт-терапії в логопедичній роботі з дітьми дошкільного віку. 2021. С. 1-7. URL: <http://surl.li/cenfg>

23. Піроженко Т.О. Комунікативно-мовленнєвий розвиток дитини: монографія: ТОВ “Нора-прінт”, 2002. 309 с.

24. Прийма В. О., Науменко Н. В. Корекційна робота з дітьми дошкільного віку з знм засобами арт-терапії. Харківський природничий форум: збірник тез. шостої міжнародної конференції молодих учених (18-19 травня 2023 р.). Х. : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2023. С. 311-313.

25. Рібцун Ю. В. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей молодшого дошкільного віку із ЗНМ : програмно-методичний комплекс. К. : Освіта України, 2011. 292 с.

26. Рібцун Ю. В. Мовленнєва картка обстеження дітей четвертого року життя із ЗНМ. К. Освіта України, 2010. 12 с.

27. Смаль І. П. Психолого-педагогічна допомога дітям дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення методами арт-терапії. European scientific

congress: the 1 st International scientific and practical conference (February 20-22, 2023) Barca Academy Publishing, Madrid, Spain. 2023. С. 314-319.

28. Степанова О. Формування зв'язного мовлення в дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення у спеціальних закладах освіти. *New pedagogical thought*. 2021. Т. 105. №. 1. С. 120-123.

29. Сюгай Є. В., Чекан О. І. Діти із загальним недорозвитком мовлення, їх рівні. Сучасні тенденції розвитку науки й освіти в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів: збірник тез доповідей за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції (Мукачєво 14-15 травня 2020 року). Мукачєво : Вид-во МДУ. 2020. С. 220-223.

30. Тарасун В. В. Логодидактика : навч. посіб. для вищ. навч. закл. Київ: Вид-во Нац. пед. ун-ту імені М. П. Драгоманова. 2004. 348 с.

31. Трофименко Л. І. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ. К.: ПП «Актуальна освіта», 2013. 108 с.

32. Трофименко Л. Новий зміст корекційного навчання з розвитку мовлення дітей середнього дошкільного віку із ЗНМ II-III ступенів. *Дефектологія*. 2007. №3. С. 34-40.

33. Трофименко Л. І. Шляхи подолання загального недорозвитку мовлення у дітей дошкільного віку: монографія. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. 104 с.

34. Федій О. А. Естетотерапія. Навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури 2007. 256 с.

35. Хижна О., Сакалюк О., Куцин Е. Арт-педагогіка і арт-терапія в соціальній реабілітації дітей. КНТ, 2023. 148 с.

ДОДАТКИ

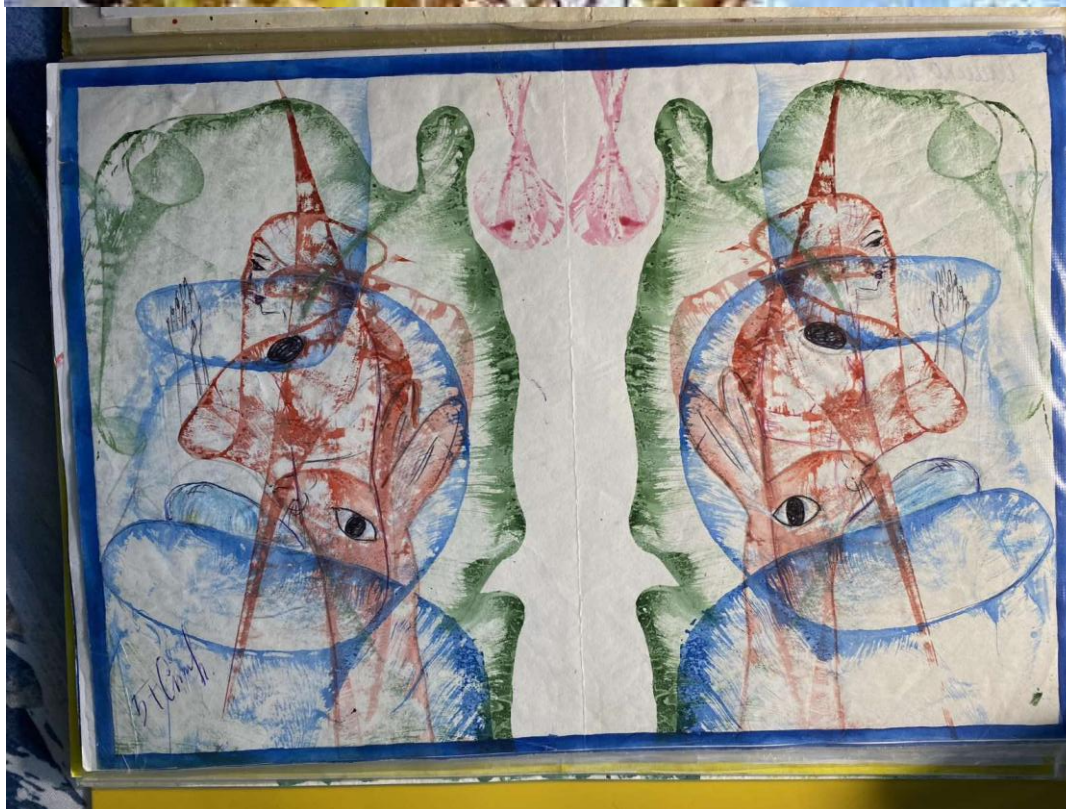
Додаток А

Робота з паперопластики «Аплікація з прихованим елементом» для складання оповідань

Малювання в техніці

«Малювання долоньками» та «Малювання нитками»

Малювання в техніці «Таро Гомі»
(Домалюй тварину)

Малювання в техніці «Кляксографія»

Малювання в техніці «Естамп»

Малювання в техніці «Колаж»

